

ZAWARTOŚĆ OPRACOWANIA

**STUDIUM KONCEPCYJNE DO PROJEKTU ADAPTACJI DAWNEJ
SALI RADY, DAWNEGO SKARBICA I POMIESZCZENIA W
WIEŻY NA PIĘTRZE RATUSZA W BRZEGU DLA CELÓW
MUZEALNYCH.....s.2-46**

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH PRZY DREWNIANEJ
RZEźBIE ORŁA ORAZ OŚMIU ZŁOCONYCH KARTUSZACH Z
SALI RADY RATUSZA W BRZEGU.....s.47-92**

Jerzy Skarbek

**STUDIUM KONCEPCYJNE
DO PROJEKTU ADAPTACJI DAWNEJ SALI RADY, DAWNEGO SKARBCEA
I POMIESZCZENIA W WIEŻY NA PIĘTRZE RATUSZA W BRZEGU
DLA CELÓW MUZEALNYCH**

I PODSTAWA OPRACOWANIA

1. Zlecenie inwestora
2. Wizje lokalne
3. Dokumentacje z prac konserwatorskich ratusza prowadzonych w latach 70 i 80 XX w
4. Materiał źródłowy
5. Ikonografia
6. Literatura przedmiotu
7. Wizytacje w magazynach Muzeum Piastów Śląskich.

II PRZEDMIOT I CEL OPRACOWANIA

Przedmiotem opracowania są trzy wnętrza brzeskiego ratusza – dwa zlokalizowane na pierwszym piętrze skrzydła północnego (Sala Rady oraz skarbiec) i jedno na pierwszym piętrze wieży głównej. We wnętrzach tych planowane jest urządzenie niewielkiego muzeum miejskiego, w którym eksponowane będą zabytki związane z historią brzeskiego samorządu i kulturą brzeskich mieszczan. Celem opracowania jest przygotowanie projektu wystawy uwzględniającego:

- studium historyczno-architektoniczne przedmiotowych wnętrz,
- scenariusz i scenografię wystawy, w tym dobór i sposób ekspozycji zabytków oraz innych przedmiotów,
- program konserwatorski dla zabytków wymagających prac konserwatorskich,
- niezbędną dokumentację techniczną dostosowującą przedmiotowe pomieszczenia dla potrzeb muzealnych, w tym projekt instalacji elektrycznej, alarmowej i monitoringu (osobnateczka),
- kosztorysy i szacunki pozwalające na określenie kosztów realizacji zadania (osobnateczka)

III STUDIUM HISTORYCZNO-ARCHITEKTONICZNE.

1. Historia ratusza¹

---

¹ Brzeski ratusz posiada bogatą literaturę. W jej skład wchodzi materiały źródłowe, zarówno niepublikowane, jak i publikowane, liczne wydawnictwa badaczy niemieckich i polskich (po 1945). Podstawowa faktografia dotycząca historii zabytku określona została jeszcze w XIX w. (m.in: K. F. Schönwälder, *Die Piasten zum Brieg oder Gieschichte der Stadt und des Fürstenthums Brieg...*, Brieg 1855/56, E. Wernicke, *Adressbuch der Stadt Brieg Nebst einer kurzgefaekten topographien Chronik der Stadt Brieg ...*, Brieg 1879, . tenże, *Die Italianischen Architekten des 16 Jahrhundert in Brieg*, /w:/ *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift*, Breslau 1878, Schöenborn, *Geschichte der Stadt und Fürstentums Brieg*, Brieg 1908). Wśród niemieckich badaczy ukształtował się pogląd, wg którego gotycki ratusz istniał już w połowie XIV w. Ten jednak się spalił w roku 1569 i na jego miejscu od podstaw wybudowano istniejący dziś renesansowy gmach zaprojektowany przez Jakuba Parra i Bernarda Niurona. Po roku 1945 nastąpił znaczny rozwój wiedzy na temat najstarszych dziejów obiektu. W szczególności przyczyniły się do tego badania historyczno-architektoniczne przeprowadzone w latach 70 i 80. Odkryto wówczas mury

Pierwsze wzmianki o osadnictwie na terenie dzisiejszego Brzegu pochodzą z trzeciej dekady XIII w., kiedy to wymieniana się osady Wysokobrzeg i rybacką wieś Małkowice. Lokacja gotyckiego miasta nastąpiła w roku 1247. Wytyczono wówczas istniejącą do dziś siatkę ulic i placów. W centrum lokowanego miasta zlokalizowano prostokątny rynek, w którym przecięły się ważne szlaki komunikacyjne osi wschód-zachód i północ-południe. Rynek wytyczono przede wszystkim dla celów targowych. Po jego środku, wzorem innych miast wzniesiono liczne urządzenia handlowe, takie jak ławy szewskie i chlebowe, kramy i komory kupieckie. Pierwotnie miały one nietrwały charakter, ale już w roku 1309 zaczęto budować zespół murowanych kramów, bądź komór kupieckich w zachodniej części obecnego bloku śródrinkowego. Wzniesiono je w formie dwóch ciągów po obu stronach obecnego dziedzińca ratuszowego, dając tym samym początek dzisiejszym skrzydłom południowemu i północnemu ratusza. Wkrótce przy rzędzie południowym od zachodu stanął niewielki budynek wagi, a od strony południowej zespół murowanych bud. W ten sposób ukształtował się w pełni obecny zarys skrzydła południowego. W roku 1394 do rzędu północnego kramów z 1309 roku dobudowano zachowaną do dziś Piwnicę Świdnicką. W ten sposób zamknięty został proces kształtowania się planu skrzydła północnego. Te najstarsze budowle, wraz z ich podziałami architektonicznymi w dalszym ciągu tworzą zasadniczy zrąb murów obecnego gmachu.

Najstarsza wzmianka o ratuszu pochodzi z roku 1358, kiedy to wspomina się o sprzedaży kramu „gdzie idzie się przez ratusz na Rybi Targ”². Inne wzmianki pochodzą z roku 1376 (mowa o kradzieży broni z ratusza) i z roku 1380, kiedy to ratusz spłonął wraz z innymi budynkami w trakcie wielkiego pożaru miasta³. W roku 1388 wymienione zostaje po raz pierwszy pomieszczenie związane z municypalną funkcją ratusza, mianowicie izdebka Rady (*stubella pretori*)⁴.

W mieście feudalnym ratusz był budowlą, której znaczenie wyrażało się przede wszystkim funkcją municypalną. W pierwszych latach istnienia Brzegu władza na jego terenie w całości należała do księcia i w jego imieniu sprawowana była przez dziedzicznego wójta. Już jednak pod koniec XIII w. pojawiły się załączki samorządu miejskiego. Znalazło to wyraz w budowie około 1300 r. wysokiej wieży na rynku pośród zabudowań handlowych. Według badań architektonicznych kwadratowa, dolna część obecnej wieży głównej ratusza jest najstarszą murowaną budowlą na terenie obecnego bloku śródrinkowego. O innych obiektach o charakterze municypalnym obok wieży i wspomnianej izdebce rady średniowieczne źródła milczą. Dopiero schyłek XV w. przynosi zmianę takiego stanu rzeczy. W roku 1493 ukończono budowę nowej izby Rady nad Piwnicą Świdnicką, trzy lata później w izbie tej poświęcony został ołtarz, a zagrożona zawaleniem wieża otrzymała przypory. Prawdopodobnie również w tym dziesięcioleciu wieżę nadbudowano o ośmiokątną część (jednakże nie do dzisiejszej jej

---

gotyckich budynków wraz z bogatym wystrojem architektonicznym. Wyniki tych prac opublikowane zostały w dwóch wydawnictwach : R. Czerner, Ratusz w Brzegu, Wrocław 1994, R. Czerner, Cz. Lasota, Blok ratuszowy w Brzegu w okresie średniowiecza, wydawnictwo Institut Baugeschichte der Universität Karlsruhe, 1996, s. 6-45. Zagadnieniom z dziejów ratusza sporo uwagi poświęcił również autor niniejszego opracowania w niepublikowanej pracy pod tytułem Wschodnia część bloku śródrinkowego w Brzegu w świetle badań historyczno-architektonicznych reliktyw gotyckiej zabudowy odkrytej w budynku Sukiennice 5, maszynopis WUOZ w Opolu 2002

² Codex Diplomaticus Silesiae, t. 9, nr 147

³ Ibidem, nr 383 i 438

⁴ Ibidem, nr 500

wysokości) i zwieńczono hełmem w typie *corona muralis*. W roku 1495 na szycie wieży umieszczono gałkę.

W świetle ostatnich badań architektonicznych z lat 80 XX w. zabudowania na terenie dzisiejszego ratusza około roku 1500 składały się z dwóch potężnych budynków rozdzielonych przejściem osi wschód-zachód (obecny dziedziniec). Każdy z nich był podpiwniczony i posiadał dwie kondygnacje nadziemne. Funkcja municypalna skupiała się w budynku północnym, do którego przylegała wieża. Dostęp na piętra odbywał się za pośrednictwem schodów zewnętrznych ustawionych w miejscu obecnych ryzalitów wieżowych. Architektura obu gotyckich gmachów traktowana była podobnie. Na elewacjach zewnętrznych, na poziomie pięter znajdowały się fryzy oraz prostokątne blendy z podziałem krzyżowym imitujące okna, umieszczone między oknami faktycznymi. Blendy w budynku północnym pokryte były dekoracją malarską imitującą oszklenie.

W roku 1569 wybuchł w mieście wielki pożar, który strawił wiele budynków, w tym ratusz. Z pomocą miastu przyszedł książę Jerzy II, który polecił swojemu nadwornemu architektowi Bernardowi Niuronowi wykonanie planów nowego ratusza. Pożar prawdopodobnie przyspieszył przebudowę gmachu, która planowana była już znacznie wcześniej. Począwszy od lat czterdziestych XVI w. na terenie zamku książęcego trwały wielkie prace budowlane, które zmieniły zaniedbaną średniowieczną warownię w renesansowy pałac. Na tym tle gotyckie budynki ratusza przedstawiały się nader skromnie. Musiało to dostrzegać Rada, która już w roku 1567 zakupiła bliżej nieokreślone plany ratusza w Antwerpii. Ostatecznie po pożarze zrealizowano budowlę wg koncepcji budowniczych zamku – Bernarda Niurona i Jakuba Parra. Prace prowadzono do roku 1577, kiedy to gotyckim budynkom nadano renesansową formę. Całkowicie nowymi elementami w bryle ratusza, dodanymi przez włoskich architektów są jedynie ryzality wieżowe oraz niewielki łącznik markujący skrzydło zachodnie wraz z zdobiącą je arkadową loggią. Ryzality oraz rozpięta między nimi loggia nadały fasadzie reprezentacyjny, renesansowy charakter. Podwyższeniu uległa również wieża główna, którą zwieńczono nowym hełmem.

Na przestrzeni kolejnych lat zewnętrzny wygląd ratusza uległ tylko drobnym zmianom. Częstszym przekształceniom poddawano wnętrza, które dostosowywano do zmieniających się warunków użytkowania. W roku 1926 w południowym skrzydle urządzono bank i mieszkanie burmistrza. Skrzydło północne w dalszym ciągu służyło celom municypalnym. Po 1945 r. ratusz pozostawał przez lata w stanie mocno zaniedbanym. W roku 1964 przystąpiono do jego remontu. Trwające przez trzy dziesięciolecia prace ukończono w 1991 r. W ich trakcie dokonano szeregu cennych odkryć, wewnątrz częściowo przywrócono historyczną dyspozycję i charakter.

2. Opis ratusza

Budynek ratusza zlokalizowany jest pośrodku rynku, w zachodniej części bloku śródmiejskiego. Składa się z trzech skrzydeł założonych wokół niewielkiego, prostokątnego dziedzińca. Budynek w całości podpiwniczony, jednopiętrowy, o skrzydłach przykrytych wysokimi, dwuspadowymi dachami ujętymi strzelistymi szczytami. Do skrzydła północnego, od wschodu przylega wielokondygnacyjna wieża główna, dołem na planie kwadratu, górą przechodząca w ośmiokąt; przykrywa ją wyniosły hełm z dwoma przeźroczami. Elewację zachodnią (fasadę) tworzą dwa ryzality wieżowe mieszczące klatki schodowe, między którymi rozpięta jest pięcioprzęsłowa, dwukondygnacyjna loggia arkadowa. Ryzality założone zostały na planie kwadratu, w górnych partiach przechodzącego w ośmiokąt; przykrywają je wyniosłe

helmy z jednym przeźroczem. Bryła i elewacje ratusza mają formę renesansową, która tylko z niewielkimi zmianami przetrwała od czasów renesansowej przebudowy w latach 70 XVI w.

3. Charakterystyka pomieszczeń przewidzianych na cele muzealne.

3.1. Sala Rady

Sala znajduje się na piętrze, we wschodniej części skrzydła północnego, w jego trakcie północnym. Dostępna jest z korytarza w trakcie południowym. Do sali prowadzi skromny barokowy portal odkuty z piaskowca – prostokątny z uszakami. W świetle otworu drzwiowego znajdują się trzy stopnie schodowe, co wynika z faktu, że poziom podłogi Sali Rady znajduje się nieco wyżej niż poziom posadzki korytarza. Wnętrze ma kształt prostokąta o wymiarach 7,45 m wzdłuż osi północ-południe i 10 m wzdłuż osi wschód-zachód. Doświetlają go trzy prostokątne okna w ścianie północnej. Okna umieszczone są w głębokich, rozglifionych wnękach zamkniętych odcinkowo. Na osi ściany wschodniej znajduje się prostokątny otwór drzwiowy prowadzący do skarbcza. Wnętrze podzielone jest na dwie części – wyższą i powierzchniowo mniejszą wschodnią i niższą, powierzchniowo większą zachodnią. Wzdłuż krawędzi stopnia rozdzielającego pomieszczenie na dwie części biegnie niska, drewniana balustrada „wybrzuszona” kolistą ku zachodowi na środkowym odcinku. Balustradę pokrytą warstwą malarską naśladującą marmur tworzy rytm profilowanych balasek o kwadratowym przekroju oraz cokoliki wydzielające przeszła. Jej centralne przeszło jest ruchome na kształt dwuskrzydłowych drzwiczek umożliwiających przejście z jednej części sali do drugiej. Na parapecie balustrady pierwotnie umieszczone były dwa putta i dwie dekoracyjne kraty wykonane techniką snycerską.

Salę przykrywa strop z podsufitką na wysokich fasetach wspartych na profilowanym gzymsie – dający pozór sklepienia lustrzanego. Jego centralną część zajmuje wielki plafon o skomplikowanym kształcie, obwiedziony szeroką ramą. Wypełnia go obraz malowany na płótnie. Kompozycja podzielona jest na trzy strefy: środkową, dolną i górną. W strefie środkowej znajdują się trzy postacie kobiece przedstawione na obłoku. Dojrzała kobieta w pozycji półleżącej, odziana w powłóczystą szatę to Justitia. W wyciągniętej lewej ręce trzyma ona wagę o zrównoważonych szalkach. W prawej ręce cofniętej lekko do tyłu trzyma miecz z nanizaną na głównię otwartą koroną. Młoda kobieta za plecami Justitii chwyta prawą ręką za głównię miecza sprawiedliwości, który to gest ma symbolizować powściągliwość władzy w karaniu, co dodatkowo podkreśla znajdująca się w tle gałązka oliwna jako wyraz pokoju i pojednania. Lewą ręką postać w tle trzyma prawą rękę trzeciej postaci kobiecej (dziewczyny), która lewą ręką przytrzymuje baranka symbolizującego łagodność. Drugim zwierzęciem przedstawionym w centralnej części obrazu jest pies siedzący u stóp Justitii. Pies ma na szyi obrożę z napisem FIDEL (od łacińskiego *fidelis* – wierność), co ma symbolizować wierność zasadom prawa. W dolnej części kompozycji znajdują się dwie półnagie postacie męskie w chaotycznych pozycjach sugerujących spadanie. Towarzyszy im pogięta waga sprawiedliwości. Ta część obrazu symbolizuje potępienie tych, którzy nie przestrzegają prawa – mogą oni liczyć nie tylko na karę w życiu doczesnym ale również na pograżenie w otchłani po śmierci. Górna część obrazu to symboliczne niebiosa z „tęczą przymierza” dla przestrzegających prawa. W prawym górnym rogu znajduje się naga, uskrzydłona postać anioła (o cechach żeńskich) w glorii. Anioł w pozycji półleżącej na obłoku lewą ręką wspiera na astrolabium, jako symbolu sfer niebieskich, a prawą ręką zgniata węża symbolizującego zło i nieprawość.

Wzdłuż czterech ścian pomieszczenia ustawione są szafy na akta pokryte figuralną, symboliczną dekoracją malarską. „Przy ścianie zachodniej stoją trzy szafy ściśle do siebie przylegające. Na ich dekorację składają się podziały architektoniczne i trzy sceny figuralne. W szafie środkowej „Centrum kompozycji stanowi tron, usytuowany na tle, upiętej na dwóch spiralnie skręconych kolumnach i podtrzymywanej przez czarnego pruskiego orła, draperii. Na tronie z fantazyjnie uformowanym zapleckiem i wolutowymi poręczami, na których umieszczono czarne orły, zasiadła personifikacja Królestwa Prus – kobieta w dojrzałym wieku, z misternie udrapowaną fryzurą, przeplataną sznurami pereł, w koronie królewskiej na głowie. Odziana w purpurową suknię z wyszywanymi na niej czarnymi orłami pruskimi, na którą narzucono błękitny atłasowy płaszcz z brzegami obszywanymi gronostajami. Na piersi ośmiopromienna srebrna gwiazda z pruskim czarnym orłem na czerwonym tle – Order Czarnego Orła najwyższe odznaczenie Królestwa Prus. W prawej ręce Kobieta trzyma berło, lewą przekazuje otwartą księgę z napisem *Voluntas regis* (wola króla) klęczącej po prawej u jej stóp postaci kobiecej – personifikacji Księstwa Śląskiego, z tarczą z herbem Śląska u jej stóp. Kobieta z mitrą książęcą na głowie odziana w błękitną suknię, na którą zarzucony został czerwony płaszcz obszyty gronostajami odbiera prawą ręką księgę od personifikacji Królestwa Prus, a lewą przekazuje otwartą księgę z napisem *Obsequ gloria* (chwała posłuszeństwu, uległości) przyklękającej po przeciwnej stronie personifikacji miasta Brzeg. Postać kobieca w ujęciu profilowym, z koroną muralis na głowie odziana jest w żółtą suknię i seledynowy płaszcz, a u jej stóp spoczywa tarcza herbowa miasta Brzegu”⁵.

„Szafa po lewej stronie, na ścianie zachodniej, tuż obok wejścia ozdobiona została sceną osadzenia w więzieniu pojmanego. Na tle pejzażu prezentującego nabrzeże portu obserwujemy liktora, niższego rangą funkcjonariusza rzymskiego z fascēs – pękiem różg, związanych rzemieniem z toporem wetkniętym w środek, niesionych na lewym ramieniu i drugiego żołnierza w stroju legionisty obejmującego przestraszonego mężczyznę za ramię i wskazującego mu miejsce, do którego jest prowadzony. To budynek z monumentalnymi schodami prowadzącymi do portyku, na którym ledwo widoczna postać manewrująca kluczem przy drzwiach. Możemy domyślać się, że chodzi tu o więzienie i pokazanie nieuchronności kary za popełnione przestępstwo i nieposłuszeństwo”⁶. W zwieńczeniu szafy pierwotnie znajdował się kartusz z inskrypcją GENERAL: /Landes: Polizey / Sachen (Sprawy dotyczące policji). „Szafa po prawej stronie na ścianie zachodniej, bliżej okna udekorowana została sceną zaślubin. Na tle rozpiętej pomiędzy dwoma kolumnami draperii została przedstawiona grupa postaci. W środku niewiasta w chuście na głowie, odziana w powłóczystą błękitną suknię, na którą narzucony został biały płaszcz, podaje lewą rękę rzymskiemu młodzieńcowi. Po ich prawej stronie kobieta z przygotowaną do nałożenia, na znak zawartego związku, girlandą kwiatową. Po lewej stronie na skraju kompozycji starsza kobieta w białych szatach ze zwojem, dokumentującym akt zawarcia małżeństwa. Przed nią ozdobna waza wypełniona owocami, jako symbol obfitości, którą zapewnia związek małżeński oraz kozioł-baran jako symbol płodności, nierozzerwalnie związany z małżeństwem. Przy wazie stoją dwaj młodzieńcy, z których jeden gra na flecie- w tym przypadku interpretowanym jako symbol falliczny, a drugi trzyma pochodnię jako znak podsycanej miłości. Akt małżeństwa w starożytnym Rzymie odbywał się zazwyczaj w świątyni Jowisza, jako boga płodności, ale najczęściej był czynnością prywatną. Do zawarcia tego aktu nie potrzeba było, ani przedstawicieli władzy państwowej, ani sakralnej. Sporządzono z reguły prywatny dokument posagowy, na brzeskiej kompozycji trzymany przez starszą niewiastę, być może matkę oblubienicy. Kulminacyjnym punktem obrzędu weselnego było wprowadzenie jej do domu męża (*deductio in domum mariti*) i ten

⁵ Cytowane opisy dekoracji malarskiej szaf zaczerpnięto z: R. Nowak, *Mój Brzeg*, Brzeg 2014, s.96-100

⁶ *ibidem*

moment ilustruje właśnie kompozycja z szafy”⁷. W zwieńczeniu szafy pierwotnie znajdował się kartusz z inskrypcją *Eingang / in das / Einquartirung / Amt* (Wstęp do urzędu kwaterunkowego).

„Na ścianie północnej z oknami umieszczono dwie szafy. Pomiędzy oknami, naprzeciw wejścia umieszczono scenę, będącą ilustracją pierwszego rozdziału dziesiątej księgi *Dziejów Rzymu* od założenia miasta (*Ab urbe condita libri*) Tytusa Liwiusza, co potwierdza sygnatura umieszczona na tabliczce, na podwyższeniu, gdzie przygotowywana jest ofiara: *S. Livius / Decad. I: Lib:10*. Akapit ten dotyczy ekspansji osadniczej rzymian za panowania konsułów Lucjusza Genucjusza i Sergiusza Korneliusza. Informuje o nadawaniu praw obywatelskich i surowych karach, dla tych, którzy nie chcą przestrzegać prawa nadanego przez nowych władców. Poprzez odniesienie do rzymskiej historii mamy tu do czynienia z wyraźną aktualizacją odnoszącą się do ówczesnej sytuacji Brzegu, któremu narzucono prawo pruskie. Sankcja za jego nie przestrzeganie jest wyraźnie wskazana w malowidle. Kompozycja przedstawia egzotyczny, górski pejzaż, na tle którego przedstawiono rzesze legionistów i nowych rzymskich obywateli z lewej strony oraz przygotowanie ofiary dziękczynnej przygotowywanej przez kapłana i legionistę, jako wyraz przyjęcia nowych obyczajów oraz ściętą głowę naczelnika, który podburzał lud do nieposłuszeństwa.

Na tej samej ścianie, w następnej przestrzeni międzyokiennej znalazła się szafa, którą ozdobiło sceną przyjęcia rekruta do armii rzymskiej. Według prawa rzymskiego jedynym przeznaczeniem wojska było utwierdzenie władzy państwa rzymskiego oraz pokoju. Służba w wojsku nie wyróżniała obywatela i nie przynosiła mu specjalnych zaszczytów. Jeżeli pojawiały się jakiegokolwiek przywileje, to zawsze były podyktowane potrzebami dyscypliny, albo wynikały ze specyficznych warunków koszarowych. W ten sposób odniesiono się do istotnej roli armii pruskiej w umacnianiu Królestwa Prus. Malarz przedstawił moment, gdy klęczący, półnagi młodzieniec o egzotycznych rysach otrzymuje z rąk przełożonego hełm i oszczep, jako widoczne znaki przyjęcia go do armii. Stojący obok liktorzy z *fascēs* przyglądają się temu aktowi, a swoją obecnością nadają mu oficjalny, urzędowy charakter. Przeprowadzenie przez Gajusza Mariusza od 107 do 102 roku p.n.e. reformy wojska umożliwiło stworzenie w pełni profesjonalnego i zawodowego wojska. Legiony otrzymały wizerunek, który przetrwał do naszych czasów i zawsze się będzie z nimi kojarzył. Reforma umożliwiała wstępowanie do armii nawet najbiedniejszym warstwom, co zdecydowanie zwiększyło liczebność armii. Wszyscy żołnierze byli jednakowo uzbrojeni w: miecz, tarczę, pancerz, hełm i oszczep⁸. Pierwotnie tę szafę wieńczył kartusz z napisem: *MILITARIA* (sprawy wojskowe).

„Jedyna szafa po stronie południowej ilustruje różne formy kontraktów wynikające z prawa rzymskiego. Na tle architektonicznego pejzażu z zabudowaniami nad brzegiem rzeki ustawiono stół, za którym zasiadł sędzia rozstrzygający spory. Od lewej w symboliczny sposób przedstawiono przykład kontraktu realnego tzw. *pignus* – czyli zastaw ręczny. Dwie postaci przyklepują rekami zawarcie kontraktu, którego istotą było wręczenie rzeczy (*res*). Obok przedstawiono przykład jednego z najstarszych typów kontraktu tzw. *mancipatio*. Kontrakty tego rodzaju miały za przedmiot umowy wartości pieniężne, odważane początkowo na urzędowej wadze. Widzimy mężczyznę trzymającego wagę, na szali której odważana jest moneta. Po prawej stronie kompozycji przedstawiona kolejna para postaci, z których jedna dotyka ucha drugiej postaci. To przykład umowy-kontraktu, która zawiązywała się przez porozumienie pomiędzy stronami wyrażone przez użycie ściśle określonych słów (*werba*). Ostatni przykład kontraktu to tzw. umowy konsensualne, które zawierano przez samo

---

⁷ ibidem

⁸ ibidem

porozumienie stron (consensus). Postać siedząca za stołem w geście porozumienia ściska rękę jednej z postaci stojącej obok niej”⁹. Pierwotnie szafę tę wieńczył kartusz z napisem: ADMINISTRA / TION ? Verpach= / t?ng der Stadt= / Güter (administrowanie dzierżawami i własnościami miejskimi).

„Na ścianie wschodniej Sali Rajców znalazły się kolejne szafy, rozdzielone metalowymi drzwiami do skarbcza, w którym przechowywano najcenniejsze miejskie dokumenty. Malowidła na szafach przedstawiają dwie personifikacje. Po lewej stronie Personifikacje Prawa Rzymskiego, po prawej personifikację Prawa Pruskiego, oba te źródła prawa, stanowiły podstawę potęgi Królestwa Prus i jego poddanych, w tym także mieszkańców Brzegu. We wnętrzu w formie edykuli, rozczłonkowanej kompozytowymi kolumnami i dekorowanej niszowymi wnękami, w których umieszczono figury będące personifikacjami po lewej Iustitia (sprawiedliwości) w koronie na głowie z księgą i okiem, symbolami mądrości i po prawej Fortitudo (dzielności), z mieczem w prawej ręce oraz kolumną przy lewej nodze i elementami uzbrojenia przy lewej nodze. W tak ukształtowanej przestrzeni, która ma przypominać wnętrze rzymskiego senatu, o czym świadczy napis na fryzie SPQR (Senatus populusque Romanus), na kilkustopniowym podwyższeniu ustawiono tron, na którym zasiadł cesarz, odziany w rzymską togę, z wieńcem laurowym na głowie. Prawą ręką wskazuje na stół, pokryty purpurową draperią, na którym umieszczono sześć kart z napisami: Leges Regiae – ustawy królewskie, LL XII. / Tabb: (Leges duodecim tabularum) – prawo XII tablic, Scta (Senatus consulta) – uchwały senatu, Plebiscita (uchwały zgromadzeń plebejskich), Responsa / Prudentum (odpowiedzi uczonych), Interpretationes / I[uris]C[onsul]torum (wykładnia znaków prawa). Po obu stronach stołu zasiadło dziesięciu mężów w rzymskich togach. Tablice na stole odnoszą się do źródeł prawa rzymskiego. Najstarszym źródłem prawa rzymskiego były legendarne ustawy królewskie, wydane rzekomo przez królów rzymskich. Wyjątkowe miejsce wśród ustaw rzymskich zajmuje Ustawa XII tablic. Do jej uchwalenia doszło w nadzwyczajnych okolicznościach i w szczególnym trybie w latach 450-451 p.n.e. Redagowały ją kolejno dwie specjalne komisje, każda powołana na jeden rok. Obydwie były złożone z dziesięciu mężów (decemviri legibus scribundis). Główny trzon ustawy stanowiły przepisy z dziedziny prawa prywatnego, procesu i postępowania egzekucyjnego. Uchwałą senatu było wszystko to, co nakazywał i ustanawiał senat. Uchwały te wydawano w miarę potrzeby i nigdy nie wydano ich w formie systematycznego zbioru. Plebis scita tzn. uchwały plebsu, obowiązywały na początku tylko ich samych i były podejmowane na zgromadzeniach plebejskich. Interpretacje uczonych to odpowiedzi prawników, którzy za zgodą cesarza tworzyli prawo. Jeśli ich poglądy były zgodne, to ten zgodny pogląd otrzymywał moc ustawy. Udzielanie uczonych konsultacji dotyczyło konkretnych przypadków prawnych. O te opinie prosiły nie tylko osoby prywatne, ale także magistratury i sędziowie”¹⁰. Szafę pierwotnie wieńczyły dwa kartusze z napisami: GENERALIA / von Stad=Sachen (sprawy ogólne dotyczące miasta) – bliżej okna oraz Rathäußliche / und cämeren Sachen (sprawy ratusza i skarbowe) – bliżej drzwi do skarbcza.

”Symetrycznie do przedstawienia personifikacji Prawa Rzymskiego umieszczono personifikację Prawa Pruskiego. We wnętrzu kolistego westybulu, przesklepionego kopułą, wspartą na kompozytowych kolumnach, spoczywających na wysokich cokołach, nawiązujących do form westybulu budynku pruskiego Sądu Najwyższego w Berlinie z czasów Fryderyka Wielkiego, umieszczono okrągły cokół o dzbanowatej formie z napisem: THEMIDI / BORUSS= / S (sprawiedliwość pruska). Spoczęła na nim niewiasta w koronie na głowie, która jest tutaj symbolem panowania sprawiedliwości nad wszystkimi innymi cnotami oraz

⁹ ibidem

¹⁰ Ibidem,

symbolem władzy i mocy, z jaką panuje w Królestwie Pruskim. Odziana w cytrynową suknię, na którą narzucony został błękitny płaszcz nosi na szyi złoty naszyjnik, co oznacza, że sprawiedliwość jest najcenniejsza, a klejnot z naszyjnika w formie wyrzeźbionego oka, ma sugerować, iż widzi przenikliwie wszystkie rzeczy. W prawej ręce niewiasta trzyma miecz, symbol surowej, nieuchronnej kary, którą wymierza, w lewej trzyma wagę szalkową, symbol przeznaczenia i ważenia ludzkich czynów, które poprzedzało wydanie wyroku. Przy prawej nodze, stoi oparta o cokół tarcza herbowa z godłem Królestwa Prus – czarnym orłem ze złotymi literami FR (Fryderyk Król – łacińskie Friedrich Rex) oraz półksiężycem na piersi, złotą koroną na głowie, mieczem i berłem w szponach. Całą kompozycję tego przedstawienia zaczerpnięto z wydanego w 1747-1749 r. *Project des codicis Fridericiani Marchii* – jednolitego kodeksu prawnego dla całych Prus. Jego autorem był Samuel von Cocceji prezes sądu najwyższego i od 1727 minister sprawiedliwości w pruskim królestwie. Jego największym osiągnięciem było przystosowania prawa śląskiego do prawa pruskiego z wprowadzoną równością obywateli wobec prawa i niezawisłością sądownictwa, zapewne dlatego brzescy artyści wzorowali się na ilustracji właśnie z tego projektu. Ta kompozycja pozwala także doprecyzować czas wykonywania wszystkich malatur, które według źródeł rozpoczęto malować w roku 1746, a zakończono zapewne w 1747, bo z tego czasu pochodzi pierwszy tom kodeksów Cocceja¹¹. Szafę pierwotnie wieńczyły dwa kartusze z napisami: PRIVILEGIA / CONCES: COMERC: / Inungs=Hanem / Juden Sachen (przywileje, zezwolenia handlowe, sprawy cechów, rzemieślników, żydów) – bliżej środka i PUBLICA / ET / GENERALIA (sprawy publiczne i ogólne) – na skraju.

Do zabytkowych elementów wystroju wnętrza należy także umieszczony w ścianie wschodniej rodzaj kominka. Jest to prostokątna wnęka w ścianie w profilowanym, drewnianym obramieniu, osłonięta współczesną, stylizowaną kratą. Wnęka powstała w okresie międzywojennym i mieściła bliżej nieokreślony system ogrzewania, na który (wg ikonografii) składały się cztery, prawdopodobnie metalowe „kolumienki” – rodzaj kaloryfera (?). Według przedwojennej fotografii nad kominkiem znajdował się rozbudowany, barokowy kartusz herbowy. W trakcie remontu w latach 80 XX w. w miejscu kartusza ukształtowano pozorny czopuch pozornego kominka.

Piętro skrzydła północnego ratusza powstało u schyłku XV w. Prawdopodobnie tutaj, podobnie, jak w ratuszu nowożytnym, znajdowały się pomieszczenia, które zwykle się wiązały z municypalną funkcją budynku. Ich dyspozycji jednak nie znamy. Pozostałe wnętrza gmachu przeznaczone były na funkcje handlowe, niekiedy handlowe i municypalne, alternatywnie także o charakterze „rekreacyjnym”. Przenikanie się funkcji pomieszczeń znamienne było zarówno dla ratusza nowożytnego, jak i gmachów gotyckich, na bazie których powstał ratusz renesansowy. I tak, na parterze skrzydła północnego (pod Salą Rady) znajdowały się ławy szewskie, gdzie odbywały się także sesje tzw. Wielkiej Rady (powszechnego zgromadzenia mieszczan), a także Landtagu. W innych sytuacjach to samo wnętrze służyło dla nauki szermierki oraz tańca. Z kolei wielka „Sala Stropowa” na piętrze skrzydła południowego, będąca głównym, reprezentacyjnym wnętrzem ratusza, także arsenałem miejskim, z uwagi na zgromadzoną broń, stawała się także wynajmowaną salą taneczną lub teatralną¹².

Można przypuszczać, że Sala Rady w jej obecnej lokalizacji mogła już istnieć po renesansowej przebudowie, a nie wykluczone, że wcześniej. Zdaje się świadczyć o tym treść umowy między Radą, a Jakubem Parem, w myśl której architekt zobowiązał się do budowy

---

¹¹ Ibidem,

¹² Opis ratusza u schyłku XVII w wraz z funkcją niektórych jego pomieszczeń zamieszcza w swym dziele F. Lucae, *Curieuse Denkwürdigkeiten von Ober-und Niederschlesien*, Frankfurt n.M. 1688, t.II, s. 1385-1388

schodów z ław szewskich lub kancelarii (parter skrzydła północnego) do górnej izby Rady¹³. Z dokumentu umowy jednak jasno nie wynika czy wymienione pomieszczenia już istniały, czy dopiero je planowano.

Obecny, późnobarokowy wystrój wnętrza zrealizowany został między 1742 i 1747 r. przy udziale malarzy Jana Sebastiana Neuberta i Karola Fryderyka Eylicha. Inwestycję tę należy ściśle wiązać z wcześniejszymi wydarzeniami o wielkim znaczeniu dla dziejów Śląska. W dniu 10 kwietnia 1741 r. pod Małujowicami, w bliskiej okolicy Brzegu, rozegrała się bitwa między wojskami austriackimi i pruskimi. Zwycięski król pruski Fryderyk II niebawem zajął Brzeg, co poprzedziło dotkliwe bombardowanie miasta. Bitwa, i szereg kolejnych wydarzeń określanych jako wojny śląskie, dała początek panowaniu pruskiemu na Śląsku. Zdobycie Brzegu, jako stolicy niegdyśszego księstwa piastowskiego miało charakter symboliczny. Znalazło to odzwierciedlenie w nowym wystroju sali posiedzeń Rady ratusza brzeskiego. Zasadniczą treścią dekoracji jest gloryfikacja nowych porządków, które z woli Fryderyka II będą obowiązywać zarówno w Brzegu, jak i na całym Śląsku. W praktyce owe nowe porządki znalazły wyraz w reorganizacji władz miasta. Dotychczas władzę w mieście sprawowała Rada złożona z burmistrza i pięciu rajców. Władzę sądowniczą na terenie miasta sprawował zależny od Rady wójt z ławnikami. „Rząd pruski zmienił dotychczasowe formy ustrojowe i w znaczący sposób ograniczył władze samorządów miejskich, sprawując nad nimi policyjny nadzór państwa. Została zniesiona roczna kadencja radnych, tytuł senatorski stał się dożywotni, ale pochodził nie z wyboru, lecz z królewskiej nominacji. Nadzór nad magistratem sprawowała Kamara Wrocławska. Na czele rady stał burmistrz i jego zastępca nazywany prokonsulem. Dziesięcioosobowe kolegium władz miejskich uzupełniało pięciu senatorów z przydzielonymi im zadaniami, syndyk, notariusz i sekretarz rady. Od 1746 w wyniku kolejnej reformy na czele brzeskiej rady stał dyrektor miejski, którego zastępował burmistrz, zwiększyła się też do szesnastu liczba członków magistratu”¹⁴.

Forma sali i jej wystrój wskazuje na to, że sprawowana była tu również funkcja sądownicza. Wcześniej sądy odbywały się pod gołym niebem, po wschodniej stronie rynku, gdzie *vis à vis* pręgierza stał stół sędziowski. Niewątpliwie z funkcją sądowniczą sali wiąże się tralkowa balustrada, którą pierwotnie zdobiły między innymi dwa putta. Jedno z nich trzymało wagę, jako symbol władzy sądowniczej, drugie klepsydrę. Balustrada dzieli salę na dwie części – podwyższoną, gdzie zasiadał skład sędziowski, i niższą, bliżej wejścia, przeznaczoną dla petentów sądu.

Wystrój Sali w komplecie przerwał działania wojenne 1945 r. W kolejnych latach część wyposażenia uległa rozproszeniu. Usunięto przede wszystkim przedmioty jednoznacznie kojarzące się z pruskim dziedzictwem. Nie wiadomo co stało się z całopostaciowymi portretami Fryderyka II autorstwa Michaela Stetnera z Ząbkowic oraz Wilhelma hrabiego von Münchow – ministra śląskiego jak również z portretami kolejnych władców Prus tj.: Fryderyka II Wielkiego przedstawionego w starszym wieku (4 ćw. XVIII w.), Fryderyka Wilhelma II (z 1790 r.), Fryderyka Wilhelma III (z 1818 r.), Fryderyka Wilhelma IV (z 1841 r.), z kartuszem herbowym, który wisiał nad kominkiem, z puttami i kratami (sterczynami z motywami cęgowymi i roślinnymi) zdobiącymi balustradę. Nieznane są również losy innych ruchomości stanowiących pierwotny wystrój Sali w tym zegara kominkowego z 1747 r., kompletu stylowych mebli, kompletu przyborów biurkowych (XVIII w.). Jeszcze w 1963 r. w Sali znajdowała się figura jednego z trzymaczy – pełnoplastyczna rzeźba satyra z proporcem z

---

¹³ E. Wernicke, *Die Italianischen Architekten des 16. Jahrhundert in Brieg, /w:/ Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift*, Breslau 1878, 38, s. 269.

¹⁴ *ibidem*,

herbem Prus. Pruski, pełnoplastyczny orzeł, który był podwieszony do sufitu, kartusze z inskrypcjami w języku niemieckim wieńczące niegdyś szafy oraz globus są obecnie własnością Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu.

W trakcie remontu ratusza, prowadzonego w latach 1964-1989 pracom konserwatorskim poddano wystrój Sali Rady¹⁵. Na pierwotne miejsce, zapewne z przyczyn ideologicznych, nie powróciły jednak elementy wyposażenia, które są obecnie własnością Muzeum Piastów Śląskich. Nie odtworzono także drobnych sterczyn w zwieńczeniu szaf. Sala otrzymała nową kolorystykę utrzymaną w odcieniach szarości. Nie zdecydowano się na utrzymanie, pochodzącego zapewne z okresu międzywojennego malarstwa patronowego zdobiącego fasety i sufit wokół plafonu. Nie udało się ustalić, czy dla potrzeb prac remontowo-konserwatorskich wykonano stratygrafię warstw malarskich na ścianach i suficie. Na podłodze ułożono nowy parkiet wzorowany na tym, który został zarejestrowany na zdjęciu z okresu międzywojennego. Obecnie sala służy jako reprezentacyjne wnętrze wykorzystywane okazjonalnie. Współczesnym elementem wyposażenia wnętrza jest zupełnie nieadekwatny „zestaw wypoczynkowy Mieszko”.

3.2. Skarbiec

Wnętrze znajduje się na piętrze, we wschodniej części skrzydła północnego, w jego trakcie północnym. Dostępne jest z Sali Rady przez prostokątny otwór drzwiowy ujęty w piaskowcowy, uszaty portal z żelaznymi (pancernymi, ognioodpornymi) drzwiami wykonanymi z nitowanych płatów blach, zbrojonych płaskownikami. Pomieszczenie ma kształt wąskiego, prostokąta o wymiarach 7,45 m x 2,4 m, wydłużonego na osi północ-południe. Przykrywa je wysoko osadzone sklepienie kolebkowe z dwoma stykającymi się lunetami na odcinku północnym. Ściany i sklepienie otynkowane są na gładko i pomalowane na biało; podłoga wykonana jest z lakierowanych desek. Jedyne okno znajduje się w ścianie wschodniej. Jest ono prostokątne i umieszczone zostało w głębokiej wnęcie sklepionej odcinkowo. W dolnej części wnęki każde ościeże ukształtowano w formie uskoków tworzących ewentualne siedziska¹⁶. Sam otwór okienny wypełnia stylizowana, współczesna stolarka. Dodatkowo zabezpieczają go dwuskrzydłowe, otwierane do wewnątrz, zabytkowe okiennice wykonane ze zbrojonych płaskownikiem płatów blachy.

W skarbcu przechowywano najważniejsze miejskie dokumenty, pieczęcie, być może kasę miejską i kosztowne przedmioty. O wnętrzu tym nie udało się znaleźć żadnych informacji źródłowych. Pomieszczenie o takiej funkcji musiało z całą pewnością istnieć już w ratuszu gotyckim. Analiza formy obecnego wnętrza skarbcza skłania ku przypuszczeniu, że powstało ono w trakcie przebudowy ratusza przez włoskich architektów. Przemawia za tym forma sklepienia oraz forma renesansowego otworu okiennego. Okno to jest znacznie mniejsze i wyżej osadzone od pozostałych okien pierwszego piętra ratusza¹⁷. Ponadto wnęka okienna ukształtowana została w taki sposób by można było w niej usiąść i bliżej źródła światła dziennego czytać dokumenty. Na schyłek XVI w. można datować także pancerne drzwi prowadzące do skarbcza. Obecnie osadzone są one w skromnym, barokowym portalu z

¹⁵ Prace przy wystroju Sali Rady realizowano na przełomie lat 80 i 90 XX w. Z uwagi na pojawiające się spękania plafon konserwowano również w 2007 r.

¹⁶ Tak kształtowane ościeża okienne często spotyka się w zabytkowych, grubych murach o stosunkowo niewielkich oknach, w wyniku czego wnętrze było nieoświetlone. Uskoki we wnękach okiennych tworzące siedziska dawały możliwość korzystania ze światła dziennego podczas lektury i drobnych prac.

¹⁷ Forma okna wskazuje na to, że od początku było ono częścią skarbcza, a nie na przykład większego pomieszczenia. W pozostałych wnętrzach piętra skrzydła północnego okna w renesansowych obramieniach są ujednolicone pod względem formy i znacznie większe – adekwatnie do wielkości sal.

uszkami. Drzwi te wyposażone są w dwa zamki – jeden umożliwiający ich otwarcie i zamknięcie z zewnątrz i od wewnątrz, drugi tylko od wewnątrz.

2.3. Salka na pierwszym piętrze wieży głównej.

Jest to niewielkie pomieszczenie w kształcie zbliżone do kwadratu o wymiarach 4,2 m x 4,7 m. Przykrywa je sklepienie krzyżowo-żebrowe z okrągłym zwornikiem. Ściany pokrywa tynk zatarty na gładko; tynkiem pokryto także żebra sklepienne. Podłogę stanowi parkiet. Do wnętrza prowadzą drzwi w ścianie wschodniej poprzedzone drewnianym biegiem schodów łączących piętro skrzydła północnego ze znacznie niżej położonym poziomem, na którym znajduje się pierwsze piętro wieży. Drzwi mają kształt prostokąta i od strony wnętrza wieży osadzone są w szerokiej wnęcie zamkniętej odcinkowo. W ścianie północnej znajduje się duże, prostokątne okno umieszczone w głębokiej, rozglifionej wnęcie zamkniętej odcinkowo. Otwór okienny wypełnia współczesna, stylizowana stolarka. Po bokach wnęki okiennej znajdują się dwie niewielkie wnęki zamknięte półkoliście, umieszczone kilkadziesiąt centymetrów nad podłogą.

Dolna, kwadratowa część wieży jest najstarszym elementem obecnego ratusza i jednocześnie pierwszym o funkcji municypalnej. Wzniesiono ją około 1300 r. pośród drewnianej jeszcze, handlowej zabudowy bloku śródmiejowego¹⁸. Budowa wieży poprzedziła ugruntowanie się samorządu miejskiego jako organu niezależnego od wójta sprawującego władzę w mieście w imieniu księcia¹⁹.

Przyjmuje się, że zwyczaj budowy wież ratuszowych pojawił się na Śląsku za sprawą intensywnego osadnictwa flamandzkiego²⁰. We Flandrii wieże miejskie - wolnostojące, bądź stawiane przy wielkich domach kupieckich, zaczęto wznosić już w XII w. Określano je mianem *belfort* lub *befrois*. Ich budowa miała znaczenie symboliczne i była manifestacją miejskiej niezależności. W czasach feudalnych prawo do wzniesienia wieży (z wyłączeniem wież kościelnych) było bowiem ściśle reglamentowane i stanowiło prerogatywę władcy. Stopniowe uwalnianie się miast flandryjskich spod władzy zwierzchniej znajdowało symboliczny wyraz w budowie belfortów. Budowle te, stanowiące siedzibę władz samorządowych, miały ściśle określony program użytkowy. W przyziemiu zazwyczaj znajdowało się przejście (przejazd), na pierwszym piętrze sala rady, na drugim piętrze wartownia, wyżej znajdowały się dzwony, za pomocą których władze kierowały życiem miejskim. Dźwięki dzwonów wyznaczały godziny handlu, pracy i odpoczynku, zamykania i otwierania bram. Na wieży zawsze dyżurował strażnik, który wypatrywał ognia lub zbliżającego się wroga.

Wieża brzeskiego ratusza, w swej najstarszej części wydaje się być daleką krewną flamandzkich belfortów. Jej wzniesienie stanowiło wyraz coraz silniejszej pozycji władz samorządowych Brzegu. Nie znamy wprawdzie jej pierwotnego programu użytkowego, możemy jednak domniemywać, że stanowiła ona pierwszy ratusz rozumiany jako siedziba

---

¹⁸ R. Czerner, C. Lasota, *Badania ratusza w Brzegu*, maszynopis Wrocław 1985. Wg autorów wieżę wzniesiono przed rokiem 1309, czyli jeszcze przed budową w tym roku kramów bogatych, których północny rząd dostawiono do wieży.

¹⁹ Samorząd miejski Brzegu zaczął się organizować już pod koniec XIII w. Na jego czele stał od początku burmistrz. Organ ten jednak był całkowicie podporządkowany władzy książęcej. Ten stan rzeczy zmienił się dopiero po wykupieniu dziedzicznego wójtostwa w roku 1322 (*Codex Diplomaticus Silesiae*, T. 9, dok. XIX). Od tego momentu (z krótkimi przerwami na przestrzeni do końca XIV w.) można mówić o brzeskich władzach municypalnych.

²⁰ Ratusze na ziemiach rdzennie niemieckich raczej nie posiadają wież.

władz samorządowych²¹. Pierwsza informacja o ratuszu pojawia się w roku 1358, kiedy wspomina się o sprzedaży kramu (komory) na rogu „gdzie idzie się przez ratusz na Rybi Targ”. Z wyników badań architektonicznych przeprowadzonych w latach 80 XX w. wynika, że cały parter obecnego ratusza w XIV w. zajmowały budowle o charakterze handlowym oraz Piwnica Świdnicka z ławami szewskimi powyżej wzniesiona w 1394 r. Mury piętra obu skrzydeł ratuszowych zbudowano dopiero pod koniec XV w. Pośród zabudowań czternastowiecznego bloku śródrzynekowego, poza wieżą nie odnajdujemy zatem miejsca dla pomieszczeń municypalnych. Nie możemy wykluczyć, że u schyłku XIV w. wzniesiono nad Piwnicą Świdnicką i ławami szewskimi piętro w konstrukcji ryglowej, gdzie pomieszczenia samorządowe mogły się znaleźć. Tym nie mniej, wydaje się wielce prawdopodobne, że przez XIV w. „właściwy” ratusz stanowiła wieża, a znajdująca się w niej izba na pierwszym piętrze jest najstarszą izbą Rady. Przypuszczenie takie zdaje się potwierdzać informacja o dokumencie spisany w roku 1388 „*in stubella pretori*”, czyli w izdebce Rady. Wnętrze to, dostępne było przez schody zewnętrzne dostawione od strony południowej. W tym miejscu ściana wieży do poziomu pierwszego piętra jest znacznie grubsza, co pozwalało na wygenerowanie na uskoku muru niewielkiego ganku poprzedzającego drzwi prowadzące do wnętrza. Obok drzwi znajdowało się prawdopodobnie okno. Oba otwory w ścianie południowej wieży, odkryte w trakcie badań architektonicznych, w późniejszych latach zostały zamurowane. Wnętrze przykrywa gotyckie sklepienie krzyżowo-żebrowe. Jest ono jednak późniejsze od murów wieży. Forma wklęsłych żeber wskazuje na to, że powstało ono najwcześniej w 2 połowie XIV w., być może po pożarze w roku 1380, który strawił dużą część zabudowań śródrzynekowych.

VI SCENARIUSZ I SCENOGRAFIA WYSTAWY

1. Cel utworzenia muzeum

Brzeg jest blisko 40-tysięcznym miastem powiatowym, dawną stolicą księstwa. Od 70 lat w murach miejscowego zamku działa Muzeum Piastów Śląskich. Jest to palcówka dedykowana głównie dynastii piastowskiej, w której problematyka związana z dziejami Brzegu jako miasta jest ledwie dostrzegalna. W zbiorach muzealnych znajduje się natomiast duża liczba eksponatów związanych z miastem, które niestety spoczywają na półkach magazynowych.

W roku 2016 przystąpiono do remontu dachu ratusza. Prace objęły również hełm ratuszowej wieży. 26 lipca 2016 r. zdemontowano kulę w zwieńczeniu. W kuli znajdowały się tzw. kapsuły czasu, w których odnaleziono dokumenty związane z wcześniejszymi remontami dawnej siedziby Rady. Wydarzenie to dało bezpośredni impuls dla utworzenia miejskiego muzeum, którego Brzeg dotychczas nie posiada. Na siedzibę muzeum wskazano ratusz, a konkretnie trzy jego wnętrza stanowiące przedmiot opracowania. Ogólnie pomieszczenia ratusza są w większości wykorzystywane na cele administracyjne i kulturalne, min.: sala ślubów Urzędu Stanu Cywilnego, biura Przewodniczącego Rady Miejskiej, galerię sztuki; w wielkiej Sali Stropowej odbywają się sesje Rady Miasta. Spośród trzech przedmiotowych wnętrz tylko dawna Sala Rady jest okazjonalnie wykorzystywana w trakcie ważniejszych uroczystości z niewielką liczbą uczestników wydarzenia. Dawny skarbiec użytkowany jest jako magazyn różnych sprzętów, natomiast gotycka salka w wieży pełni funkcje pomieszczenia socjalnego dla personelu ratusza. Wnętrza te nie są dostępne szerszej publiczności, gdy tymczasem ich walory architektoniczne i znaczenie dla historii miasta predysponują je

---

²¹ W dotychczasowej literaturze taki pogląd się nie pojawia. Analiza materiałów źródłowych, wyników badań architektonicznych skłania autora niniejszego opracowania do postawienia takiej tezy. Z terenów dzisiejszej Polski znamy przypadki dwóch gotyckich ratuszy wieżowych – w Żninie i w Puławach.

szczególnie do ekspozycji. Ratusz brzeski jako cenny, by rzecz podręcznikowy zabytek, w ogóle nie jest obiektem przeznaczonym i przystosowanym do zwiedzania. Powstanie miejskiego muzeum miałooby tę sytuację zmienić. Utworzenie pomieszczeń muzealnych będzie stanowić „zachętę” do zwiedzania innych sal ratuszowych, na przykład wielkiej Sali Stropowej. Skutkiem ma być włączenie wnętrza ratuszowych do szerokiej gamy brzeskich atrakcji turystycznych. Docelowo ekspozycje w ratuszowych salach mogą uzupełnić ofertę kulturalną nie tylko Muzeum Piastów Śląskich ale stać się również załącznikiem odrębnej instytucji kultury skupionej tylko i wyłącznie na dziejach miasta.

Zakłada się, że idea nowo powstałego muzeum będzie skupiać się na prezentacji kultury polityczno-gospodarczej i kultury materialnej brzeskiego mieszczaństwa. Pewien fragment wystawy poświęcony zostanie samemu ratuszowi. Treść planowanego muzeum wypełniona zostanie obiektami stanowiącymi obecnie immamentną cechę formy i wystroju wnętrza ratuszowych, zabytkami z magazynów Muzeum Piastów Śląskich, zabytkami z wykopalisk prowadzonych na terenie Brzegu, zabytkami wydobytymi ze wspomnianych „kapsułów czasu”, prezentacjami multimedialnymi, fotografiami, cytatami z tekstów źródłowych i opisów zaczerpniętych z historiografii miasta.

2. Sala Rady

Zakłada się, że podstawowym walorem ekspozycyjnym wnętrza będzie jego zachowany późnobarokowy wystrój. Wystrój ten zostanie uzupełniony w sposób, który pozwoli w maksymalny sposób zbliżyć się do stanu, jaki został zarejestrowany na fotografiach z okresu międzywojennego²². Cechą charakterystyczną wnętrza na zdjęciach jest dynamika wynikająca z dużej ilości nagromadzonych przedmiotów – obok zachowanych do dziś szaf i plafonu znajdują się tu liczne kartusze, sterczyny, pełnoplastyczne rzeźby, portrety. W części podwyższonej stoi duży stół z licznymi krzesłami. Ten ostatni element sprawia wrażenie jakby pomieszczenie było użytkowane i dopiero co zostało opuszczone przez urzędników.

Dla osiągnięcia zakładanego efektu planuje się wymienione niżej działania.

2.1. Przywrócenie kartuszy w zwieńczeniu szaf

Elementy te znajdują się obecnie w magazynie Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu. W porozumieniu z dyrekcją placówki zostaną przekazane Gminie Miasto Brzeg bądź w formie depozytu muzealnego bądź na własność i poddane zabiegom konserwatorskim. Program konserwatorski stanowi integralną część niniejszej dokumentacji. Poszczególne kartusze zostaną zamontowane zgodnie z ich pierwotną lokalizacją. Na szafach zachowały się czopy i gniazda umożliwiające osadzenie kartuszy praktycznie bez wprowadzania dodatkowych elementów mocujących. Wyjątek stanowi szafa przy ścianie południowej, gdzie elementy mocowania są niekompletne i konieczna będzie ich rekonstrukcja. Niewkluczone, że niezbędna będzie naprawa niektórych elementów mocowania.

- kartusz z inskrypcją „GENERAL: /Landes: Polizey / Sachen“ – szafa przy ścianie zachodniej, bliżej drzwi do Sali,
- kartusz z inskrypcją „Eingang / in das / Einquartirung / Amt” – szafa przy ścianie zachodniej, bliżej okna,

---

²² Zbiór fotografii Marianny Kirchner datowany na około 1935 r. obecnie przechowywany w zasobach Instytutu Sztuki PAN w Warszawie, uzupełniony o zespół fotografii tej samej autorki z Herder Institut w Marburgu

- kartusz z inskrypcją „MILITARIA” - szafa przy ścianie północnej, między oknem wschodnim i środkowym,
- kartusz z inskrypcją „ADMINISTRA / TION ũ (und) Verpach / tnüg der Stadt= / Güter“ – szafa przy ścianie południowej,
- kartusz z inskrypcją „GENERALIA / von Stad=Sachen” – szafa przy ścianie wschodniej, bliżej okna, północna strona szafy,
- kartusz z inskrypcją „Rathäußliche / und cämeren Sachen“ - szafa przy ścianie wschodniej, bliżej okna, południowa strona szafy (przy drzwiach do skarbcza),
- kartusz z inskrypcją PRIVILEGIA / CONCES: COMERC: / Inungs=Handw. / Juden Sachen; szafa przy ścianie wschodniej, bliżej narożnika południowo-wschodniego, północna strona szafy (przy drzwiach do skarbcza),
- kartusz z inskrypcją PUBLICA / ET / GENERALIA – szafa przy ścianie wschodniej, bliżej narożnika południowo-wschodniego, południowa strona szafy.

Uwaga. Istnieje niebezpieczeństwo, że montaż kilkudziesięciokilogramowych kartuszy na krawędziach szaf może zachwiać ich stabilnością – w dawnych czasach szafy były obciążone aktami, i jako takie cięższe i bardziej stabilne; obecnie są puste. W razie konieczności niezbędne będzie przymocowanie szaf do ściany za pomocą elementów kotwiących zamocowanych w górnych partiach.

2.2. Rekonstrukcja gzymsowych listew i sterczyn w zwieńczeniu szaf.

Według archiwalnych fotografii górne krawędzie szaf oprócz kartuszy zdobiły drobne gzymsowe listwy i gruszkowate sterczyny. Należy je zrekonstruować z drewna, pozłocić na poler i spatynować. Wielkość sterczyn powinna zostać dobrana w oparciu o przeliczenie proporcji na podstawie wspomnianych zdjęć. Szerokość gzymsowych listew (półwałek na uskoku) można określić na podstawie śladów na szafach.

2.3. Przywrócenie pełnoplastycznej rzeźby orła

Według wspomnianych fotografii, orzeł zawieszony był do stropu na profilowanym, toczonym pręcie długości około jednego metra, w osi wschodnio-zachodniej sali, bliżej ściany wschodniej. W tym miejscu „wieszak” przebijał plafon. Orzeł miał na głowie zamkniętą koronę, w prawej łapie trzymał miecz, a w lewej berło.

Orzeł, jak wyżej wspomniano, przechowywany jest w zbiorach Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu. Brakuje mu jednak korony, berła i miecza. Program konserwatorski dla tego zabytku stanowi integralną część niniejszej dokumentacji. W tym miejscu należy jednak zaznaczyć, że w oparciu o materiał ikonograficzny zakłada się zrekonstruowanie brakujących atrybutów.

Ponowne zamocowanie orła nie będzie możliwe poprzez przebicie plafonu, jak to znamy z archiwalnych zdjęć. Zakłada się, że orzeł zawieszony będzie tuż za szeroką ramą plafonu, bliżej ściany wschodniej, mniej więcej w osi drzwi do skarbcza. Bezpośrednio nad tymi drzwiami, wg przedwojennej dokumentacji fotograficznej, wisiał pełnopostaciowy portret króla Fryderyka II. Obecnie to miejsce, między dwoma szafami, pozostaje niezagospodarowane. Z tego też powodu planuje się przedłużenie zawiesia orła, tak aby niezagospodarowana ściana nad drzwiami do skarbcza stała się tłem dla rzeźby. Tło to należy urozmaicić poprzez rozpięcie draperii z sukna o kolorze błękitno-zielonym zdobionej dołem złotą taśmą z frędzlami, górą złotą taśmą z lambrekinem. Dolna część orła powinna znaleźć się 2,5 nad poziomem podłogi. Zawiesie należy wykonać z pręta stalowego o przekroju

kwadratu 10 x 10 mm pokrytego grafitem w Paraloidzie B72. Pręt zawiesia powinien przebić strop i zostać zakotwiony na poziomie posadzki strychu.

2.4. Rekonstrukcja putt i nadstaw w formie krat „regencyjnych” na balustradzie

Podstawę dla rekonstrukcji stanowią zachowane fotografie. W oparciu o nie wykonawca powinien określić wymiary i proporcje. Elementy te należy wykonać z drewna²³. Kraty powinny być jednostronnie urzeźbienie (jak na fotografiach archiwalnych) i od strony urzeźbionej pokryte płatkami złota (23 i ¾ karata) w technice na poler z odpowiednim przygotowaniem podłoża i patynowaniem. Oba putta należy malować na białe (zgodnie z wzorami sztuki barokowej) z szarfami złożonymi na poler i patynowanymi. Akcesoria, które trzymają putta – klepsydra i waga powinny być sprawnymi urządzeniami. Należy je wyzłocić w technice na mat i spatynować. Patynowanie złoceń na rekonstruowanych elementach wystroju wnętrza ma na celu scalenie ich z oryginalną pozłotą kartuszy

2.5. Meble

Zakłada się, że w podwyższonej części sali ustawiony zostanie stół z 8 krzesłami. Komplet mebli powinien być stylizowany na późnobarokowy, zrealizowany na indywidualne zamówienie lub zakupiony w antykwariacie. Na rynku funkcjonuje wielu wykonawców mebli stylizowanych, dostępne są także meble neostylowe zabytkowe i współczesne. Do wyboru stołu i krzeseł Inwestor powinien wskazać kompetentną osobę, która prześledzi „rynek” w tym zakresie i przedstawi dostępne oferty spełniające warunki zarówno pod względem formy, jak i możliwości finansowych Inwestora. Wybór oferty powinien odbyć się komisyjnie. Na stole należy umieścić akcesoria pisarskie – otwarty brulion w formie stylizowanej księgi, stylizowany kałamarz i gęsie pióro.

2.6 Działania multimedialne

Nie zachował się kartusz herbowy, który niegdyś zdobił ścianę nad kominkiem. Stanowił on istotny element późnobarokowego wystroju sali. Ów brak planuje się zrekompensować poprzez projekcję slajdu ze zdjęciem kartusza. Zdjęcie zostanie „rzucone” na ścianę nad kominkiem z rzutnika umieszczonego na szafie przy ścianie północnej. Projekcja będzie uruchamiana w chwili, gdy do sali wejdą zwiedzający. W tym samym momencie z głośników umieszczonych na szafach rozpocznie się wyciszone odtwarzanie utworu Jana Sebastiana Bacha, np.: „Koncert na dwoje skrzypiec d-mol”, „Koncert brandenburski nr 2 F-dur” lub Koncert Brandenburski nr 5 D-dur cz.III Allegro. Równocześnie z obrazem heraldycznym drugi rzutnik odtwarzać będzie fotografię z portretem ministra na Śląsk von Münchowa ukazanego w stroju joannity – reprodukcję zachowanej fotografii archiwalnej. W miarę możliwości w/w fotografie mogą zostać przekształcane z obrazów czarno-białych na kolorowe. Zabieg ten można wykonać po przeprowadzeniu wcześniejszych konsultacji dotyczących heraldyki oraz kolorystyki malarstwa barokowego. Do realizacji ekspozycji muzealnej w tym zakresie niezbędne będą urządzenia elektroniczne w postaci wspomnianych rzutników i głośników umieszczonych na szafach oraz sterującej nimi jednostki centralnej umieszczonej w jednej z szaf.

2.7 Inne działania

---

²³ Wybór rodzaju drewna, z którego wyrzeźbione zostaną rekonstruowane elementy pozostawia się wykonawcy.

Nieadekwatną formę do wystroju wnętrza mają toczone tralki, które umieszczone we wnękach okiennych stanowią osłonę dla kaloryferów. Proponuje się ich wymianę na nowe, wycinane z desek na kształt balasek balustrady przedzielającej salę. Podstawę balasek powinien stanowić cokolik (podobnie jak we wskazanym wzorze). Kolorystykę nowych osłon dla kaloryferów należy wykonać w nawiązaniu do kolorystyki stolarek okiennych i parapetów.

3. Skarbiec

Walorem wnętrza jest jego swego rodzaju „tajemniczość”. Dawniej miało dostęp do niego tylko kilka osób. Już samo wejście przez „pancerne” drzwi robi określone wrażenie. Vis à vis znajduje się równie „opancerzone” okno. Zakłada się, że we skarbcu wystawione zostaną w gablotach przedmioty wydobyte w roku 2016 ze wspomnianych wyżej „kapsuł czasu” oraz przedmioty znalezione w trakcie wykopalisk przy kamienicach Dzierżonia 10 i 12 (2006/2007).

Najważniejszym artefaktem z pierwszej z „kapsuł czasu” jest szesnastowieczny dokument pergaminowy opisujący sytuację w Brzegu oraz księstwie brzeskim w chwili ukończenia odbudowy ratusza. Dokumentowi towarzyszy jego osiemnastowieczny odpis.

W pierwszej tubie umieszczone zostały także medale okolicznościowe, bite w srebrze. Jednym z bardziej interesujących w kontekście aranżacji ekspozycji Sali Rady oraz skarbcza jest medal wybity w 1741 r., w związku z rozpoczęciem działań zbrojnych przeciwko monarchii habsburskiej w 1740 r. Podobny charakter nosi umieszczony w tubie medal wykonany z okazji złożenia hołdu przez stany śląskie królowi Fryderykowi II. Ciekawym dla historii miasta dokumentem wydobytym z tub jest odręcznie namalowany plan centrum Brzegu z końca XVIII w. Plan ten wykonany został dla celów administracyjnych przed 1798 r. W 1822 r. na plan, czerwonym tuszem, naniesione zostały aktualizacje. Plan jest istotnym dowodem zmian jakie nastąpiły w Brzegu pomiędzy 1798 a 1822 r.

Wśród innych artefaktów z tej tuby wyliczyć należy trzy krajcary Trzech Braci z 1657 r. – moneta bita w mennicy brzeskiej oraz 1/6 talara z 1763 r. z wizerunkiem Fryderyka II króla Prus. Ważny jest kontekst umieszczenia tych monet w tubie bowiem zostały umieszczone jako dar jednego z wybitniejszych obywateli Brzegu dr Ernsta Gottlieba Gławninga (5.07.1749-19.08.1808) – Królewskiego Pruskiego Radcy Dworu, miejskiego i okręgowego uczonego fizyka, lekarza, założyciela pierwszego w Niemczech, zorganizowanego ośrodka pracy dla chorych umysłowo, który powstał w Brzegu w 1777 r. O darowiźnie informowała stosowna notatka sporządzona na papierze, w który zwinięte były monety.

Kapsuła pakowana w 1822 r., zawierała dużą liczbę drukowanych pism z epoki. Wśród nich periodyki, które ukazywały się wtedy w Królestwie Pruskim, w Prowincji Śląskiej oraz druki brzeskie. Do najcenniejszych zaliczyć trzeba druk okolicznościowy upamiętniający uroczystość zakończenia remontu wieży brzeskiego ratusza w 1822 r. i umieszczenia tuby w gałce wieży w tymże roku. Zbiór, w tym Krzyż Żelazny, prawdopodobnie został ofiarowany przez weterana kampanii – mieszkańca Brzegu.

Przedmioty wydobyte z kapsuły czasu zostaną wystawione w dwóch gablotach pulpitowych – jednej ustawionej przy ścianie południowej, drugiej przy ścianie wschodniej (na prawo od okna). Będą to²⁴:

---

²⁴ Szczegółowy wykaz obiektów przeznaczonych do ekspozycji zawiera załącznik nr 1

- plan Brzegu
- dokument datowany na II poł. XVI w.
- piórka do spisywania dokumentów (wyeksponowane wraz z kałamarzem lub innym zbiorniczkiem na inkaust),
- zbiór medali (odznaczeń),
- zbiór medali okolicznościowych,
- zbiór monet ze szczególnym uwzględnieniem złotego dukata – daru dr Gławniga.

Przy okazji ekspozycji proponuje się zamieszczenie odpowiedniej informacji dotyczącej zbiorów odnalezionych w tubach wydobytych z gałki wieży ratusza w Brzegu w tym o jednym z darczyńców tj. o dr Gławnigu.

Ilość eksponatów może zostać zredukowana do odpowiedniej liczby w zależności od możliwości kompozycji – ich układu w gablotach. Wykaz obiektów proponowanych do ekspozycji zawiera załącznik nr 1.

Przedmioty pochodzące z wykopalisk prowadzonych w latach 2006-2007 na parcelach przy ul Dzierżonia 10 i 12 wystawione zostaną w gablotach wertykalnych ustawionych przy oknie. Będą to:

- 3 stopy pucharów fletowych,
- brzusiec pucharu fletowego lub zrekonstruowany puchar (decyzja właściciela obiektu),
- 2 buteleczki,
- szklanka,
- fragment szklanicy z dekoracją malarską (wymaga stelaża),
- stopka kielicha w stylu weneckim (wymaga przeklejenia),
- 2 podstawy szklanek z ornamentem rytym (wymagają przeklejenia),
- szklanka na trzech nóżkach, (wymaga przeklejenia),
- kufel (wymaga przeklejenia i stelaża),
- renesansowy ceramiczny kufel dwuręczny z motywem heraldycznym (uproszczony herb Piastów legnicko-brzeskich),
- kafel renesansowy z motywem putt,
- kafel barokowy.

Ilość eksponatów może zostać zredukowana do odpowiedniej liczby w zależności od możliwości kompozycji – ich układu w gablotach. Wykaz szkła proponowanego do ekspozycji zawiera załącznik nr 2.

Dodatkowo w ramach ekspozycji w gablocie wertykalnej pokazać można połowę cynowego talerza sygnowanego datą 1693 i znakiem cechowym, znalezione podczas prac remontowych oraz zbiór nut odnalezionych przy dzwonie.

Ścianę południową planuje się wyłożyć suknem o kolorze bordowym. Na jego tle zostanie zawieszony jedyny dostępny nam historyczny portret burmistrza Brzegu. Jest to barokowy portret Martina Schmidta, który sprawował swój urząd w latach 1625–1686.

Przeciwnie ściana północna zostanie również obita bordowym suknem. Na jego tle umieszczona zostanie powiększona reprodukcja ryciny przedstawiającej wkroczenie wojsk pruskich do Brzegu w maju 1741 r. Było to wydarzenie znamienne dla dziejów miasta i mające

bezpośredni związek z powstaniem omawianego wyżej wystroju Sali Rady. Poniżej reprodukcji ustawiona zostanie gablota pulpitowa, w której wyłożony zostanie plan bitwy pod Małujowicami oraz kula armatnia znaleziona na polu bitewnym.

4. Salka na pierwszym piętrze wieży głównej.

Salka ta jest jedynym w Brzegu świeckim wnętrzem przykrytym gotyckim sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Już ten fakt predysponuje ją do miana atrakcji turystycznej. Jak wyżej wspomniano, była to prawdopodobnie pierwotna sala posiedzeń Rady. Ekspozycja we wnętrzu będzie poświęcona samemu ratuszowi i organizacji życia w feudalnym Brzegu, której ratusz, wraz z obiektami przyległymi w ramach bloku śródrzynekowego stanowił centrum organizacyjno-dyspozycyjne, centrum handlowe, a także główny ośrodek życia kulturalnego brzeskiego mieszczaństwa.

Pośrodku salki planuje się wykonanie prostopadłościennego pulpitu, który w połączeniu z projektorem zawieszonym w zworniku sklepienia utworzy instalację wyświetlającą makietę 3D brzeskiego bloku śródrzynekowego (ratusz, sukiennice i inne obiekty) wg stanu z około 1540 r. – czyli zabudowę gotycką. Wykonawca wyłoniony w drodze postępowania przetargowego będzie zobowiązany do sporządzenia takiej makiety w oparciu o:

- reprodukcję najstarszego widoku Brzegu z roku 1537 (weduta pochodząca z teki palatyna Ottheinricha)²⁵,
- dokumentację z prac remontowo-konserwatorskich ratusza z lat 70 i 80 XX w., w tym wyników badań architektonicznych wykonanych przez R. Czernera i Cz. Lasotę (archiwum ratusza),
- publikację R. Czernera, Ratusz w Brzegu, Wrocław 1994; autor na stronie 77 przedstawia aksonometryczną rekonstrukcję brzeskiego bloku zabudowy śródrzynekowej około 1536 r.
- wyników badań architektonicznych budynku Sukiennice 5 w Brzegu z roku 2002 r. autorstwa Jerzego Skarbka; dokumentacja zawiera m.in. aksonometryczną rekonstrukcję zabudowań bloku śródrzynekowego w Brzegu sprzed połowy XVI w. (archiwum OWKZ w Opolu);
- konsultacje i prace studialne we współpracy z autorem niniejszego opracowania (o ile wyłoniony wykonawca prac uzna to za niezbędne).

Ścianę wschodnią sali planuje się w całości zagospodarować wielkoformatowym fragmentem zdjęcia zachodniej elewacji ratusza sprzed gruntownego remontu budynku w 1926 r. Zdjęcie to będzie przedstawiało górne partie północno-zachodniego ryzalitu wieżowego i loggii elewacji zachodniej z nieistniejącym już zegarem słonecznym, poszyciem dachu i rzygaczami. Na tym tle ustawiona zostanie pulpitowa gablota, w której wystawione zostaną oryginalne, renesansowe rzygacze pochodzące z obu ryzalitów wieżowych, gotyckie i barokowe dachówki pochodzące z poszycia poszuru piętnastowiecznej skarpy wzmacniającej główną wieżę ratuszową. Po bokach gabloty na kostkach wystawienniczych, o wymiarach 140

---

²⁵ Obraz opublikowany w *Reise durch Europas Mitte. Die Reisebilder Pfalzgraf Ottheinrichs aus den Jahren 1536/37*, oprac. A. Marsch, Potsdam, 2004.

x 50 x 50 cm obitych granatowym suknem ustawione zostaną wiatrowskazy z ryzalitów wieżowych ratusza – jeden z 1686 r., drugi z 1849 r., natomiast na kostce o wymiarach 50 x 50 x 100 cm ustawiony zostanie „ciężar” mechanizmu zegarowego wieży głównej Rzygacze, „ciężar” i wiatrowskazy znajdują się obecnie w zbiorach Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu. W narożniku między ścianami wschodnią i południową planuje się ustawić pulpitowy stojak wykonany z pleksi z urządzeniem multimedialnym, na którym wyświetlana będzie historia ratusza oraz rysunki archiwalne przedstawiające elementy zabudowy śródmiejowej.

Na ścianie południowej planuje się zawiesić dwa oryginalne widoki rynku brzeskiego autorstwa J. Feldera z lat 1828-9 (obecnie w zbiorach Muzeum Piastów Śląskich). Jeden z widoków przedstawia ratusz widziany od strony północno-zachodniej, na którym widoczne są liczne kramy przylegające do elewacji ratuszowych²⁶. Z kolei widok od strony wschodniej ukazuje nam widok na sukiennice (funkcjonujące do około 1830 r.). Widzimy tu także, że cała południowa przestrzeń rynku była zagospodarowana różnego rodzaju straganami – w związku z czym komunikacja na osi wschód-zachód (odcinek Via Regia) była możliwa tylko północną stroną rynku. Handlowy charakter rynku (ówczesny hipermarket) dał podstawę, do tego, by ekspozycję przy tej ścianie poświęcić handlowi, jako jednemu ze źródeł pomyślności gospodarczej miasta. Symbolem tego będzie oryginalna waga wisząca niegdyś w przyziemiu skrzydła zachodniego ratusza. W ramach ekspozycji urządzenie zostanie wyeksponowane w górnej części ściany południowej. Oprócz widoków Foldera i wagi, na ścianie tej znajdą się – zrekonstruowany plan zagospodarowania brzeskiego bloku śródmiejowego z około 1600 r. oraz cytaty odnoszące się do organizacji handlu w Brzegu. Znajdzie się tu również reprodukcja najstarszego widoku Brzegu z roku 1537. Jako uzupełnienie mogą się tu także znaleźć reprodukcje rysunków inwentaryzacyjnych kramów zlokalizowanych przy północnej stronie ratusza²⁷ bądź rysunek inwentaryzacyjny kamienicy z opisem *Sonnenkramen* wejścia do kramów słonecznych w tzw. krzyżu – strona południowa.

Ściana północna poświęcona zostanie rzemiosłu brzeskiemu. We wnękach po obu stronach okna ustawione zostaną puchary cechowe (wilkomy). Nad każdą wnęką umieszczona zostanie wywieszka cechowa. W pulpitowej gablocie we wnęce okiennej wyłożone zostaną pieczęcie i dokumenty cechowe. Zabytki obecnie znajdują się w zbiorach Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu.

Ściana zachodnia poświęcona zostanie prawu karnemu. Nad drzwiami planuje się zawieszenie szesnastowiecznego napisu malowanego na tynku. Napis odkryto w 2002 r. w trakcie prac remontowych kamienicy Sukiennice 5. Zdjęto go, i w formie transferu przeniesiono do holu ratusza. Jest to cytat z Biblii odnoszący się do wymiaru sprawiedliwości sprawowanego przy pręgierzu ustawionym *vis á vis* kamienicy Sukiennice 5. Na prawo od drzwi umieszczone zostaną dwa widoki przedstawiające chłostę przy brzeskim pręgierzu i scenę łamania kołem. Oba widoki odnoszą się do wydarzenia z roku 1810, kiedy to wyrokiem sądu karano ojciec i córkę.

---

²⁶ W tym miejscu użyto obiegowego pojęcia „kram”, jako niewielkiej placówki handlowej. W realiach miasta feudalnego specyfikacja określeń miejsc handlowych była bardzo precyzyjna, co wiązało się z konkretnymi obciążeniami podatkowymi i statusem osób handlujących. I tak, komorą nazywano placówkę handlującą sukniem strzyżonym (w sukiennicach – najbogatsi mieszczenie), w kramach bogatych handlowano ekskluzywnymi przedmiotami (również najbogatsi mieszczenie), budy i ławy, w których handlowali swymi towarami miejscowi rzemieślnicy, kramy słoneczne (stragany) dla drobnych handlarzy, był jeszcze szmatruz (z niemieckiego *schmetterhaus* – dom hałas) hala przeznaczona dla handlującej gawiedzi. W dokumentach źródłowych drobne obiekty handlowe przylegające do ścian ratusza były od strony formalnej budami rzemieślniczymi.

²⁷ W zasobach Archiwum Państwowego w Opolu, w zespole Akta Miasta Brzeg znajdują się jednostki archiwalne z rysunkami inwentaryzacyjnymi wspomnianych obiektów.

Proponuje się także umieszczenie na tej ścianie powiększonej reprodukcji widoku wschodniej strony rynku brzeskiego F.B. Wernera z widoczną na pierwszym planie tzw. klatką błazeńską. Oprócz materiału ikonograficznego, na ścianie umieszczone zostaną dwa topory katowskie oraz opis obyczajów panujących w Brzegu, związanych z egzekwowaniem prawa karnego. Topory oraz widoki przedstawiające egzekucję obecnie znajdują się w zbiorach Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu.

Wszystkie reprodukcje (z wyjątkiem wielkoformatowego zdjęcia fragmentu ratusza) oraz opisy i materiały poglądowe przewidziane do ekspozycji w salce w wieży planuje się wykonać techniką druku na płytach z pleksi.

UWAGA. Autor niniejszego opracowania nie widział większości eksponatów, które planuje się wystawić w gablotach w skarbcu i w salce w wieży – niektóre zna tylko z opisów, niektóre ze zdjęć. Zabytki znajdują się w różnych miejscach – artefakty z „kapsuł czasu” w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, przedmioty z wykopalisk w pracowniach konserwatorskich i u autora wykopalisk. W związku z tą sytuacją, na etapie niniejszego opracowania nie ma możliwości precyzyjnego określenia w jaki sposób zabytki rozmieszczone zostaną w poszczególnych gablotach. Decyzje w tym zakresie mogą zostać podjęte dopiero po zgromadzeniu wszystkich artefaktów i określeniu ich walorów ekspozycyjnych.

VII DZIAŁANIA TECHNICZNE MAJĄCE NA CELU DOSTOSOWANIE POMIESZCZEŃ DO CELÓW MUZEALNYCH.

1. Komunikacja

W związku z adaptacją przedmiotowych pomieszczeń na cele muzealne nie przewiduje się zmian w istniejącym układzie komunikacyjnym ratusza. Piętro ratusza dostępne jest przez trzy klatki schodowe – dwie w ryzalitach wieżowych w elewacji zachodniej i jedną w skrzydle północnym, przy zewnętrznej ścianie wschodniej. Na co dzień użytkowana jest tylko obszerna klatka schodowa w ryzalicie północno-zachodnim. Jest ona w całości murowana z cegły i kamienia, przy szerokości biegów 1,8 m.

Z uwagi na niewielkie powierzchnie skarbcza i salki w wieży w pomieszczeniach tych może przebywać jednocześnie nie więcej niż 5 osób w każdym. Natomiast do Sali Rady jednorazowo może przebywać maksymalnie 15 osób. W związku z tymi ograniczeniami większe grupy wycieczkowe zwiedzające ratusz muszą być przez zarządzającego muzeum odpowiednio rozdzielane i kierowane do poszczególnych pomieszczeń.

2. Instalacje

Z uwagi na to, że w salach muzealnych przewiduje się wystawienie przedmiotów zabytkowych konieczne będzie wykonanie w każdej z sal instalacji alarmowej i monitorującej wnętrza. Ze względów ekspozycyjnych niezbędne będzie także poprowadzenie nowej instalacji elektrycznej, która umożliwi odpowiednie usytuowanie punktów świetlnych. W ramach niniejszego opracowania (osobnateczka) określono ilość punktów świetlnych, jednakże ostateczny sposób oświetlenia będzie możliwy dopiero na etapie wykonawstwa – na zasadzie „prób i błędów”. Jest to szczególnie istotne w przypadku Sali Rady. Tu punkty świetlne planuje się rozmieścić na szafach. Kierunki padania światła sztucznego muszą zostać tak

wyregulowane, aby oświetlać malowidła na szafach i na plafonie, przy jednoczesnym uniknięciu tzw. blików (niekorzystnych odbić).

3. Inne czynności o charakterze remontowo-budowlanym.

Po założeniu w/w instalacji niezbędne będzie zaprawienie bruzd, w których poprowadzone zostaną kable; przewiduje się także zamurowanie „skrzynek” po instalacjach niedziałających. W przedmiotowych salach zakłada się wykonanie na ścianach i na sklepieniach cienkowarstwowych gładzi mineralnych (na bazie kruszyw o frakcji 0,7-1,0 mm) po uprzednim ich zagruntowaniu krzemianowym preparatem gruntującym. Wnętrza muzealne zostaną pomalowane farbami zolo-krzemianowymi wg zamieszczonej w opracowaniu tabeli kolorów.

Największy zakres prac remontowo-adaptacyjnych planuje się dla pomieszczenia w wieży. Z żeber sklepiennych i zwornika należy usunąć istniejący tynk w celu odsłonięcia ceramicznych kształtek i kamienia. Nie wiemy w jakim stanie kształtki się zachowały. Zakłada się, że będą one wymagały zabiegów konserwatorskich. Przewiduje się następujące czynności:

- uzupełnianie ubytków kitami do cegły,
- wykonanie spoin zatartych na gładko barwionych w masie na kolor beżowo-ugrowy; spoiny powinny być proste cofnięte o około 1 mm względem lica ceglanych kształtek,
- scalenie kolorystyczne lica ceramicznego.

Drobne zabiegi konserwatorskie planuje się także przy widocznych elementach kamiennego obramienia okna w skarbcu. Będą one polegały na mechanicznym doczyszczeniu piaskowca.

Ponadto w sali w wieży zakłada się zerwanie istniejącego parkietu i wykonanie „bruku” ceramicznego. Przewiduje się także wymianę istniejących drzwi na nowe, stylizowane, wg załączonego wzoru graficznego. Wymianę istniejącej deskowej podłogi na „bruk” ceramiczny planuje się również w skarbcu.

Maj 2017

mgr Jerzy Skarbek

SPIS ILUSTRACJI

1. Rzut piętra ratusza
2. Sala Rady – widok w kierunku wschodnim, stan istniejący
3. Sala Rady – widok w kierunku zachodnim, stan istniejący
4. Sala Rady – widok w kierunku wschodnim, zdjęcie archiwalne sprzed 1945 r.
5. Sala Rady – widok w kierunku południowo-wschodnim, zdjęcie archiwalne sprzed 1945 r.
6. Sala Rady – kartusz nad „kominkiem”, zdjęcie archiwalne sprzed 1945 r.
7. Sala Rady – portret Wilhelma von Münhofs, zdjęcie archiwalne sprzed 1945 r.
8. Sala Rady – wizualizacja po częściowej rekonstrukcji
9. Dawny skarbiec – widok w kierunku północnym, stan istniejący
10. Dawny skarbiec – widok w kierunku południowym, stan istniejący
11. Dawny skarbiec – drzwi, stan istniejący
12. Dawny skarbiec – okno, stan istniejący
13. Dawny skarbiec – zagospodarowanie ściany wschodniej
14. Dawny skarbiec – zagospodarowanie ściany zachodniej
15. Dawny skarbiec – zagospodarowanie ściany południowej i północnej
16. Dawny skarbiec – rzut
17. Dawny skarbiec – wizualizacja przestrzenna zagospodarowania wnętrza
18. Dawny skarbiec – wizualizacja przestrzenna zagospodarowania wnętrza
19. Dawny skarbiec – wizualizacja przestrzenna zagospodarowania wnętrza
20. Sala w wieży – widok na ścianę północną, stan istniejący
21. Sala w wieży – widok na ścianę wschodnią, stan istniejący
22. Sala w wieży – widok na narożnik południowo-zachodni, stan istniejący
23. Sala w wieży – sklepienie, stan istniejący
24. Sala w wieży – zagospodarowanie ściany północnej
25. Sala w wieży – zagospodarowanie ściany południowej
26. Sala w wieży – zagospodarowanie ściany wschodniej
27. Sala w wieży – zagospodarowanie ściany zachodniej
28. 24. Sala w wieży – rzut

Cezary Wandrychowski

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH PRZY
DREWNIANEJ RZEźBIE ORŁA ORAZ OśMIU
ZŁOCONYCH KARTUSZACH Z SALI RADY RATUSZA W
BRZEGU**

WROCŁAW 2017

I KARTA TYTUŁOWA

A. Dane dotyczące obiektu:

Drewniana rzeźba orła oraz osiem drewnianych kartuszy z Sali Rady ratusza w Brzegu

Material – drewno liściaste, pokryte gruntem kredowo-klejowym, polichromowane, złożone

Czas powstania – wystrój Sali z lat 1742 -1747

B. Dane dotyczące opracowania

Wykonawca opracowania –konserwator malarstwa i rzeźby poliochromowanej- mgr Cezary Wandrychowski 51- 141 Wrocław, ul. M. Konopnickiej 9d tel. (+48) 502662379

II WSTĘP

1. Przedmiot opracowania

Przedmiotem opracowania jest drewniana rzeźba orła oraz osiem drewnianych kartuszy z inskrypcjami z Sali Rady ratusza w Brzegu

2. Cel i zakres opracowania

Celem niniejszego opracowania jest opracowanie programu prac konserwatorskich .

3. Podstawa opracowania

Podstawą niniejszego opracowania są oględziny obiektów wykonane in situ wykonane w magazynach Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu

III BUDOWA TECHNOLOGICZNA OBIEKTÓW

Obiekt wykonano z drewna liściastego (olcha, lipa).

Rzeźba orła polichromowana, złożona. Nie posiada obecnie atrybutów w szponach oraz korony widocznych na zdjęciach archiwalnych. Rzeźba pierwotnie podwieszona była pod malowanym plafonem sufitowym.

Kartusze wykonane z drewna liściastego, złożone ornamenty wokół polichromowanych pól ze złożonymi litetrami. Pierwotnie umieszczone były na polichromowanych szafach na akta zgodnie z informacjami widocznymi na napisach.

IV WARUNKI EKSPOZYCJI

Obiekty przechowywane obecnie w magazynach Muzeum Piastów Śląskich w stabilnych warunkach temperatury i wilgoci i stosownie zabezpieczone.

V DREWNIANA RZEŻBA ORŁA – OPIS, STAN ZACHOWANIA, PROPONOWANE ZABIEGI KONSERWATORSKIE

1. Opis

Pełnowymiarowa, drewniana rzeźba orła wysokości 1.15 metra, siedzącego na kuli z szeroko rozpiętymi skrzydłami podwieszona była pierwotnie pod plafonowym malowidłem w Sali Rady. Orzeł posiadał wówczas na głowie wydatną, złożoną koronę, w szponach natomiast trzymał berło po lewej oraz miecz po prawej stronie, najpewniej również złożone. Dodatkowo, na archiwalnym zdjęciu widoczny jest pod brzuchem orła złożony, łukowaty wspornik służący zapewne do stabilizacji ciężkiej, wiszącej szerokiej na przeszło dwa metry rzeźby.

Korpus rzeźby wykonany został z jednego kawałka drewna liściastego, wydrążony od strony odwrocia, gdzie zamocowano solidny, kuty wieszak przytwierdzony obecnie śrubami do drewna. Szerokie skrzydła o długości 0.9 metra mocowane były na wpusty w szczeliny na bokach rzeźby. Towarzyszące, złożone atrybuty w wydrążone w szponach otwory.

Obecnie obiekt przechowywany jest w magazynach Muzeum Piastów Śląskich. Nie posiada korony ani atrybutów. Skrzydła zostały zdemontowane i przechowywane są osobno.

2. Stan zachowania

Stan zachowania zabytku wskazuje, że przez cały czas przechowywany był w stabilnych warunkach temperaturowo-wilgociowych. Drewno jest w dobrym stanie, nie widać śladów agresywnego działania drewnojadów czy pleśni. Pojawiły się pojedyncze otwory po kołatkach, jednak są one sporadyczne i niegroźne. Od strony odwrocia widać kilka pęknięć drewna spowodowanych pracą litego, dużego kawałka materiału. Od przodu obecne są na ogonie oraz częściowo na kuli. Podobnie, nieliczne spękania widać na skrzydłach, zwłaszcza na granicy klejonych fragmentów.

Obiekt został uszkodzony mechanicznie. Utracony został dziób - zarówno górna jak i dolna jego część. Widoczne są drobne uszkodzenia i wylupania na brzegach rzeźby oraz niewielka dziura w ogonie. Brakuje także końcówki jednego skrzydła.

Rzeźba została przemalowana w przeszłości i obecnie posiada wtórne malatury i złocenia. Warstwa malarska w wielu miejscach jest uszkodzona wraz z gruntem odsłaniając podłoże drewniane. Grunty pozłotnicze, zwłaszcza na szponach, przetarte i zdegradowane z wypłukanymi kanelurami. Na brzuchu orła widoczne jest drewno pozbawione gruntu i malatur, prawdopodobnie w miejscu wspornika widocznego na starej fotografii. Może świadczyć to o tym, że renowacje i przemalowania orła wykonywane były na wiszącym jeszcze obiekcie w Sali Rady.

Wykonano rekonesansowe badania stratygraficzne celem ustalenia pierwotnej kolorystyki. Stwierdzono, że rzeźba pokryta została w całości cienką warstwą zaprawy kredowo-klejowej.

Kula Na białym gruncie kredowo-klejowym widoczny jest czerwony pulment. Na nim odnaleziono relikty srebrzeń na poler. Jest to pierwotne opracowanie dekoracji na kuli. Ilość widocznych, oryginalnych srebrzeń jest niewielka. Całość została zamalowana, zapewne w wyniku zniszczenia srebra. Widać trzy warstwy wtórnych malatur, jedna z nich jest błękitna, a obecnie eksponowana czarna.

Dziób oraz szpony Na białym gruncie kredowo-klejowym widoczny jest czerwony pulment. Na nim widoczne są pozostałości pierwotnych złocień wykonanych na poler. Partie złoczone przemalowane zostały złocistym lakierem, być może z szelaku oraz podmalowane brązową pozłotniczą.

Pióra korpusu ptaka i skrzydła Wymalowane na kolor czarny, zarówno w pierwotnej dekoracji, jak i we wtórnych nawarstwieniach.

PODSUMOWANIE. Pierwotnie pióra korpusu orła oraz skrzydła malowane były w czarnym kolorze. Dziób i szpony złoczone złotem płatkowym na poler na czerwonym pulmencie. Kula między szponami srebrzona srebrem płatkowym na poler, również na czerwonym pulmencie. Zaginione atrybuty oraz korona najpewniej złoczone na poler.

3. Proponowane postępowanie konserwatorskie

Założeniem konserwatorskim jest przywrócenie pierwotnego opracowania malatur wraz ze złoceniami i srebrzeniami. Zakłada się również rekonstrukcję złoczonej korony oraz złoczonych atrybutów w szponach i wspornika na piersiach rzeźby.

- a/ Wykonanie dokumentacji fotograficznej obiektu przed, w czasie i po konserwacji oraz wykonanie merytorycznej dokumentacji przebiegu prac konserwatorskich.
- b/ Badania konserwatorskie prowadzone równocześnie z pracami konserwatorskimi mające na celu doprecyzowanie niniejszych wyników badań stratygraficznych i ustalenie pierwotnej kolorystyki w przypadku zaistnienia nowych okoliczności.
- c/ Zabezpieczenie zagrożonych odpadnięciem fragmentów polichromii, złocen czy srebrzeń poprzez zaklejenie bibułą japońską przed transportem do pracowni konserwatorskiej.
- d/ Przewiezienie do pracowni.
- e/ Profilaktyczne odkażenie rzeźby środkiem przeciw drewno jadom.
- f/ Wstępne podklejenie odspajających się fragmentów gruntów wraz z malaturą i złoceniami, głównie w miejscach pęknięć czy ubytków drewna.
- g/ Usunięcie nawarstwień kurzu i brudu ściśle przylegających do warstwy malarskiej i złocen, a także z odwrocie mechanicznie i przy pomocy odpowiednio dobranych środków powierzchniowo czynnych i środków chemicznych.
- h/ Wykonanie prac stolarskich w sposób odpowiedni do miejsca i rodzaju ubytków;
  - * wstawienie fleków
  - * klejenie
  - * uzupełnienie ubytków drewna przy użyciu kitów trocinowych lub poliuretanowych i opracowanie powierzchni.
  - * rzeźbiarskie uzupełnienie brakujących elementów przy użyciu miękkiego drewna (olch, lipa) –dziób orła, końcówka skrzydła.
  - * wypełnienie otworów po owadach.
- i/ Usuwanie przemalowań oraz innych wtórnych nawarstwień mechanicznie lub przy użyciu odpowiednio dobranych środków chemicznych.
  - * oczyszczenie warstwy malarskiej z wtórnych, czarnych malatur.
  - * usunięcie wtórnych nawarstwień ze złocen wykonanych przy użyciu mosiądzu metodą mechaniczną lub chemiczną.
  - * usunięcie wtórnych nawarstwień malatur ze srebrzonej kuli metodą mechaniczną lub chemiczną.
- j/ Przeklejenie, konsolidacja i podklejenie wszystkich, wymagających tego starych gruntów.
- k/ Uzupełnienie ubytków gruntów przy użyciu zaprawy kredowo klejowej.
- l/ Opracowanie powierzchni nowo nałożonych gruntów i scalenie z oryginałem.

- m/ W partiach złożonych nałożenie czerwonego pulmentu zgodnie z oryginałem.
- n/ Wykonanie punktowań, scalenie kolorystyczne oraz ewentualne rekonstrukcje drobnych partii malatur w partiach polichromowanych.
- o/ Pokrycie malatury warstwą werniksu półmatowego.
- p/ Rekonstrukcja i opracowanie złocen
- * złotem płatkowym lub srebrem w przypadku złocen nowo wykonanych
  - * złotem w proszku lub srebrem koloidalnym w przypadku uzupełnień przetarć.
- Wykonanie złocen i srebrzeń należy dopasować do całościowego wystroju Sali Rajców, zatem powinny być lekko przetarte, aby nie wrywały się swoim nowym, zbyt błyszczącym opracowaniem.
- r/ Oczyszczenie metalowego stelaża montażowego na odwrocie rzeźby z nawarstwień rdzy metodą mechaniczną.
- s/ Zabezpieczenie metalu środkiem wiążącym rdzę typu kompleksorowego, co dodatkowo nada całości satynowego, czarnego koloru. Możliwe również zabezpieczenie metalu rozcieńczonym, matowym lakierem do metalu.
- t/ Rekonstrukcja złożonych atrybutów umieszczonych pierwotnie w szponach orła- miecza oraz berła, wspornika na piersi orła oraz korony. Opracowanie nowo wykonanych elementów zgodnie z pierwotnym wystrojem.
- * wykonanie projektów w oparciu o materiały archiwalne z komisijnym zatwierdzeniem proponowanych detali
  - * w przypadku **miecza, berła i wspornika** proponuje się wykonanie atrybutów z drewna liściastego (lipa, olcha).
  - * zagruntowanie elementów gruntem kredowo-klejowym oraz opracowanie powierzchni gruntów.
  - * pokrycie gruntów czerwonym pulmentem.
  - * wykonanie nowych złocen 24 karatowym (ewentualnie 23 $\frac{3}{4}$) złotem płatkowym na poler.
  - * opracowanie nowo wykonanych złocen (dostosowanie wyglądu do wystroju pomieszczenia)
  - * w przypadku **korony** proponuje się wykonanie elementu z blachy, miedzianej lub mosiężnej.
  - * wykonanie nowych złocen 24 karatowym (ewentualnie 23 $\frac{3}{4}$) złotem płatkowym na czerwonym podkładzie na mikstion.
- w/ Montaż skrzydeł oraz atrybutów a także montaż całej rzeźby orła w Sali Rady.

4. Spis fotografii

- Fot.1. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Widok ogólny od strony lica.
- Fot.2. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Widok ogólny od strony lica.
- Fot.3. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Widok ogólny od strony odwrocia.
- Fot.4. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Widok ogólny od strony odwrocia. Widoczny kuty hak do mocowania rzeźby do sufitu.

Fot.5. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Widok ogólny od strony lica.

Fot.6. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Widok ogólny od strony kuli i ogona orła. Widoczne otwory po brakujących atrybutach w szponach oraz spękania drewna.

Fot.7. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Fotografia głowy orła. Widoczny duży ubytek dzioba, wyluszczenia gruntu wraz z malaturą oraz stan zachowania przemalowanych złocień.

Fot.8. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Fotografia głowy orła. Widoczny stan zachowania przemalowanych złocień oraz malatury.

Fot.9. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Fotografia szpona orła. Udokumentowano zły stan zachowania złocień oraz gruntów.

Fot.10. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Fotografia szpona orła. Udokumentowano zły stan zachowania złocień oraz gruntów.

Fot.11. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Fotografia kuli. Widoczny oryginalny, czerwony pulment pod oryginalnymi srebrzeniami oraz nawarstwienia wtórnych malatur.

Fot.12. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Fotografia kuli. Widoczny oryginalny, czerwony pulment na białym gruncie pod oryginalnymi srebrzeniami oraz nawarstwienia wtórnych malatur.

Fot.13. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Fotografia głowy orła. Widoczne duże ubytki dzioba oraz wtórna malatury.

Fot.14. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Fotografia głowy orła. Widoczne wtórne polichromie. Na brzegach dzioba wykonano odkrywkę odsłaniającą pierwotny, intensywnie czerwony kolor.

Fot.15. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Widok ogólny skrzydła od strony lica.

Fot.16. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Widok ogólny skrzydła od strony odwrocia.

Fot.17. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Widok ogólny skrzydła od strony odwrocia. Wpust mocujący skrzydło do korpusu.

Fot.18. Brzeg. Drewniana rzeźba orła z Sali Rady. Widok skrzydła od strony lica. Widoczny ubytek końcówki skrzydła.

Fot.19. Brzeg. Sala Rady. Zdjęcie archiwalne. Widoczne pierwotne umiejscowienie wiszącego orła wraz z nieistniejącymi dziś atrybutami i koroną.

VI ZŁOZONE I POLICHROMOWANE KARTUSZE Z INSKRYPCJAMI - OPIS, STAN ZACHOWANIA, PROPONOWANE ZABIEGI KONSERWATORSKIE

1. Opis

Ozdobne, złożone kartusze umieszczone były pierwotnie w Sali Rajców Ratusza w Brzegu na bogato polichromowanych szafach na akta. Elementy te znajdują się obecnie w magazynie Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu.

Osiem drewnianych kartuszy z inskrypcjami informowały najpewniej o charakterze dokumentów przechowywanych w szafach

-kartusz z inskrypcją GENERAL: /Landes: Polizey / Sachen (Sprawy dotyczące policji).

-kartusz z napisem: MILITARIA (sprawy wojskowe).

-kartusz z inskrypcją Eingang / in das / Einquartirung / Amt (Wstęp do urzędu kwaterunkowego).

-kartusz z napisem: ADMINISTRA / TION ? Verpach= / t?ng der Stadt= / Güter (administrowanie dzierżawami i własnościami miejskimi).

- dwa kartusze z napisami: GENERALIA / von Stad=Sachen (sprawy ogólne dotyczące miasta)
– bliżej okna oraz Rathäußliche / undcämerenSachen (sprawy ratusza i skarbowe) – bliżej drzwi do skarbcza.

- dwa kartusze z napisami: PRIVILEGIA / CONCES: COMERC: / Inungs=Hanem / JudenSachen (przywileje, zezwolenia handlowe, sprawy cechów, rzemieślników, Żydów) – bliżej środka i PUBLICA / ET / GENERALIA (sprawy publiczne i ogólne) – na skraju.

Kartusze o wymiarach 1.17m x 0.92m stanowią owalne pola inskrypcyjne ujęte w bogate ramy ornamentalne. Pod względem rzeźbiarskim wszystkie opracowane są tak samo. Górą kompozycje zamyka rozbudowana muszla od której rozchodzą się w obie strony symetrycznie kompozycje ornamentów małżowinowo-chrzastkowych i roślinnych spięte u dołu w wolutowy zwój. Ornamenty plastyczne o głębokiej snycerze. Tło ornamentów pokryte delikatnymi, rzeźbionymi łuskami.

Pola inskrypcyjne owalne o wymiarach 0.78m x 0.65m również identyczne we wszystkich kartuszach. Malowane w jednym kolorze, obecnie intensywnie niebieskim. Litery rzeźbione, wypukłe i złożone, pierwotnie na poler złotem płatkowym na czerwonym pulmencie.

Ramy ornamentowe również złożone w całości na czerwonym pulmencie. Być może pierwotnie wykonano złożenie na poler i na mat celem rozbicia jednolicie złożonej kompozycji.

Od strony odwrocie powierzchnia desek prosta, surowo opracowana, wzmocniona dwiema pionowymi listwami wpuszczonymi w głąb drewna na jaskółczy ogon celem ustabilizowania dużej powierzchni pracujących desek. U dołu dwa drewniane kołki do przytwierdzenia kartuszy do drewnianej szafy, z tyłu dodatkowo hak do ustabilizowania konstrukcji.

2. Stan zachowania

Stan zachowania wskazuje, że przez cały czas przechowywany był w stabilnych warunkach temperaturowo-wilgociowych. Drewno jest w dobrym stanie, nie widać śladów agresywnego działania drewnojadów czy pleśni. Pojawiły się pojedyncze otwory po kołatkach, jednak są one sporadyczne i niegroźne. Widoczne są podłużne pęknięcia, niektóre dość długie spowodowane pracą drewna. Wszystkie są brudne i zakurzone.

Od strony lica stan zachowania kartuszy jest zróżnicowany. Dwa z nich; GENERALIA / von Stad=Sachen oraz MILITARIA poddane były zapewne w przeszłości pracom renowacyjnym, być może w związku z jakąś wystawą. Oprócz nielicznych pęknięć w obrębie górnej muszli powstałych na skutek pracy drewna i kilku drobnych ubytków drewna w opracowaniach snycerki ich stan zachowania jest dobry. Złocenia na ornamentach zostały oczyszczone z wtórnych nawarstwień widocznych na pozostałych kartuszach. Grunty były w dobrym stanie lub zostały podklejone i uzupełnione a złoto wypolerowane, może miejscowo podpunktowane, jak się wydaje złotem w proszku, z wyraźnie widocznymi przetarciami do czerwonego pulmentu.

Jak widać obecnie nie usunięto wtórnych nawarstwień ze złoczonych łusek w tle ornamentów. Zostały jedynie oczyszczone z kurzu i brudu powierzchniowego. Posiadają zielonkawy odcień spowodowane obecnością wtórnych złotoli.

Widoczna obecnie, wtórna malatura tła liter oczyszczona i najpewniej scalona. Uzyskała bardziej wyrazisty i świetlisty niebieski kolor w porównaniu z pozostałymi kartuszami. Nie usunięto natomiast ubytków malatury, gdzie na naturalnych odkrywkach widać spodnią warstwę oryginalnej, zielonej dekoracji.

Pozostałe kartusze są w podobnym stanie. Są silnie zabrudzone i zakurzone. Ornamenty posiadają ubytki formy rzeźbiarskiej spowodowane rozklejaniem się klejonych elementów rzeźbionych i rozsychaniem drewna. Pojawiają się także uszkodzenia mechaniczne i przetarcia, które przyczyniły się do powstania ubytków gruntu wraz z malaturą i złoceniami.

Oryginalne złoto zamalowano wtórnymi złotolami. Obecnie wszystko jest matowe, pociemniałe i zzieleniałe. Warstwa malarska tła liter zabrudzona, matowa, wtórną przemalowana, w niektórych partiach silnie spękana, z licznymi ubytkami gruntu.

W komplecie istnieje jeden kartusz różniący się od pozostałych; kartusz z inskrypcją Eingang / in das / Einquartierung / Amt. Rzeźbiarskie, złoczone ramy są identyczne z pozostałymi. Natomiast pola inskrypcyjne zostały z jakiegoś powodu albo wymienione w całości, albo jedynie wypukłe litery zostały usunięte, a na nowo wymalowanym tle w kolorze ciemnoniebieskim namalowano nową inskrypcję dotyczącą spraw kwaterunkowych. Napis w języku niemieckim, w kolorze białym o kroju liter odbiegającym od tych bardziej ozdobnych w pozostałych polach. Przypomina raczej krój liter ze starych gazet niemieckich.

Stan zachowania wydaje się być gorszy od pozostałych kartuszy. Powierzchnia jest mocniej zabrudzona a warstwa gruntu osłabiona. Na naturalnych odkrywkach i przetarciach warstwy malarskiej pojawia się jasny grunt pod którym widać relikty innego, niebieskiego koloru o bardziej intensywnej barwie.

W trakcie prac konserwatorskich należy dokładnie przebadать pole inskrypcyjne kartusza z należytą ostrożnością, aby nie zniszczyć istniejącego obecnie napisu.

Wykonano rekonesansowe **badania stratygraficzne** celem ustalenia pierwotnej kolorystyki tła wokół liter oraz sposobu opracowania oryginalnych złocen.

Partie złocene. Odkrywki wykonano w partiach ornamentów małżowinowo roślinnych, w tłach ornamentów z delikatną łuską oraz na powierzchni liter. Stwierdzono obecność cienkiego gruntu kredowego na drewnie pokrytego warstwą czerwonego pulmentu. Na nim wykonano złocenia złotem płatkowym na poler. Na etapie badań nie stwierdzono opracowań złocen na mat. Złocenia pokryto wtórnie złotolami, które obecnie silnie pozieleniały i stały się matowe.

Pola inskrypcyjne- tła złoczonych liter. Analiza naturalnych odkrywek powstałych w wyniku rozwarstwienia się warstwy malarskiej oraz wykonane nowe odkrywki pozwoliły na stwierdzenie, że pierwotną warstwą malarską na gruncie kredowym jest malatura w kolorze zieleni. Kolor ten nawiązuje do dominującej zieleni obecnej na polichromowanych szafach na akta. Wtórna, obecnie widoczna, mięsista malatura w kolorze niebieskim odbiega od oryginalnej kolorystyki wystroju szaf, choć niewątpliwie jest to malatura stara, o czym świadczy wygląd warstwy malarskiej. Malowanie jest jednak niedokładne na granicy liter, gdzie farba nachodzi na grubość wypukłych liter nie tworząc przy tym równej, odcinającej granicy, co z pewnością miało miejsce w pierwotnym wymalowaniu.

3. Proponowane postępowanie konserwatorskie

- a/ Dokumentacja fotograficzna obiektu przed, w czasie i po konserwacji oraz wykonanie merytorycznej dokumentacji konserwatorskiej.
- b/ Badania konserwatorskie prowadzone równocześnie z pracami konserwatorskimi mające na celu doprecyzowanie wyników badań stratygraficznych i ustalenie pierwotnej kolorystyki w przypadku nowych okoliczności. Dotyczy to głównie kartusza z inskrypcją Eingang / in das / Einquartirung, odbiegającego od pozostałych.
- c/ Zabezpieczenie zagrożonych odpadnięciem fragmentów polichromii, złocen poprzez zaklejenie bibułą japońską przed transportem do pracowni konserwatorskiej.
- d/ Przewiezienie do pracowni.
- e/ Profilaktyczne odkażenie rzeźby środkiem przeciw drewno jadom.
- f/ Wstępne podklejenie odspajających się fragmentów gruntów wraz z malaturą i złoceniami, głównie w miejscach pęknięć czy ubytków drewna.
- g/ Usunięcie nawarstwień kurzu i brudu ściśle przylegających do warstwy malarskiej i złocen mechanicznie i przy pomocy odpowiednio dobranych środków powierzchniowo czynnych i środków chemicznych.
- h/ Wykonanie prac stolarskich w sposób odpowiedni do miejsca i rodzaju ubytków;
  - * wstawienie fleków
  - * klejenie pęknięć.
  - * uzupełnienie ubytków drewna przy użyciu kitów trocinowych lub poliuretanowych i opracowanie powierzchni.
  - * rzeźbiarskie uzupełnienie brakujących elementów przy użyciu miękkiego drewna (olch, lipa).

- * wypełnienie otworów po owadach.
- i/ Usuwanie przemałowań oraz innych wtórnych nawarstwień mechanicznie lub przy użyciu odpowiednio dobranych środków chemicznych.
  - * oczyszczenie warstwy malarskiej z wtórnych malatur w obrębie tła inskrypcyjnego. obecnie widoczny kolor niebieski jest wtórny, zatem sugeruje się jego usunięcie; widoczny w odkrywkach poprzedni, zielony kolor nawiązuje do kolorystyki szaf ,
  - w przypadku kartusza z inskrypcją Eingang / in das / Einquartirung przebadanie malatur pod obecnie widoczną dekoracją z zabezpieczeniem inskrypcji, która docelowo będzie zachowana; odnalezienie innych napisów warunkuje podjęcie komisyjnych konsultacji co do dalszego przebiegu prac w obrębie tego kartusza,
  - w przypadku pozostawienia istniejącego napisu dostosowanie całości opracowania estetycznego do pozostałych kartuszy; tło malowane na kolor zielony, malowane obecnie na białą litery złożone złotem płatkowym na poler na czerwonym pulmencie
  - * usunięcie wtórnych nawarstwień ze złocen wykonanych przy użyciu mosiądzu metodą mechaniczną lub chemiczną,
  - w przypadku kartuszy po wcześniejszej renowacji usunięcie nawarstwień ze złożonych łusek w tle ornamentów, które zostały pozostawione nieoczyszczone.
- j/ Przeklejenie, konsolidacja i podklejenie wszystkich, wymagających tego starych gruntów.
- k/ Uzupełnienie ubytków gruntów przy użyciu zaprawy kredowo klejowej.
- l/ Opracowanie powierzchni nowo nałożonych gruntów i scalenie z oryginałem.
- m/ W partiach złożonych nałożenie czerwonego pulmentu zgodnie z oryginałem.
- n/ Wykonanie punktowań, scalenie kolorystyczne oraz ewentualne rekonstrukcje drobnych partii malatur w partiach polichromowanych.
- o/ Pokrycie malatury warstwą werniksu półmatowego.
- p/ Rekonstrukcja i opracowanie złocen
  - * złotem płatkowym w przypadku złocen nowo wykonanych
  - * złotem w proszku w przypadku uzupełnień przetarć.
 Wykonanie złocen należy dopasować do całościowego wystroju Sali Rady, zatem powinny być lekko przetarłe, aby nie wrywały się swoim nowym, zbyt błyszczącym opracowaniem.
- r/ Montaż kartuszy na szafach w Sali Rady zgodnie z ich pierwotnym usytuowaniem.

4. Spis fotografii

Fot.1. Brzeg. Sala Rady. Zdjęcie archiwalne. Widoczne pierwotne umiejscowienie kartuszy na polichromowanych szafach na akta.

Fot.2. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw ogólnych dotyczących miasta. Kartusz poddany w przeszłości renowacji. Widok ogólny.

Fot.3. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw ogólnych dotyczących miasta. Kartusz poddany w przeszłości renowacji. Fragment złożonego obramienia ornamentowego.

Fot.4. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw ogólnych dotyczących miasta. Kartusz poddany w przeszłości renowacji. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Widoczne szerokie pęknięcia drewna w obrębie muszli.

Fot.5. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw ogólnych dotyczących miasta. Kartusz poddany w przeszłości renowacji. Widok ogólny.

Fot.6. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw wojskowych. Kartusz poddany w przeszłości renowacji. Widok ogólny.

Fot.7. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw wojskowych. Kartusz poddany w przeszłości renowacji. Widok ogólny od strony odwrocie.

Fot.8. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw wojskowych. Kartusz poddany w przeszłości renowacji. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Widoczny ubytek drewna w rzeźbiarskim opracowaniu detalu.

Fot.9. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw wojskowych. Kartusz poddany w przeszłości renowacji. Fragment tła pola inskrypcyjnego. Widoczne naturalne odkrywki odsłaniające poprzednią, zieloną kolorystykę.

Fot.10. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw wojskowych. Kartusz poddany w przeszłości renowacji. Fragment złożonego obramienia ornamentowego.

Fot.11. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw wojskowych. Kartusz poddany w przeszłości renowacji. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Na łuskach w tle ornamentów. Pozostawiono wtórne przemalowania złotolami o zielonym odcieniu na oryginalnych złoceniach.

Fot.12. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw dotyczących policji. Widok ogólny.

Fot.13. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw dotyczących policji. Fragment tła pola inskrypcyjnego. Widoczna wtórna malatura która nachodzi na złożone litery.

Fot.14. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw dotyczących policji. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Pęknięcia drewna oraz drobne ubytki w snycerskim opracowaniu muszli w zwieńczeniu.

Fot.15. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw dotyczących policji. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Powierzchnia oryginalnych złocień pokryta wtórnymi nawarstwieniami.

Fot.16. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw dotyczących policji. Fragment tła pola inskrypcyjnego. Widoczne odkrywki odsłaniające poprzednią, zieloną kolorystykę. Wtórna malatura nachodzi na złożone litery.

Fot.17. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami spraw dotyczących policji. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Na łuskach w tle ornamentów. Pozostawiono wtórne przemalowania złotolami o zielonym odcieniu na oryginalnych złoceniach. Wykonano odkrywkę odsłaniającą pierwotne złocenia.

Fot.18. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami administrowania dzierżawami i własnościami miejskimi. Widok ogólny.

Fot.19. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami administrowania dzierżawami i własnościami miejskimi. Widoczny stan zachowania złocień i malatury w tłach.

Fot.20. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami administrowania dzierżawami i własnościami miejskimi. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Widoczne ubytki drewna na muszli oraz silnie spękana malatura w obrębie tła inskrypcyjnego.

Fot.21. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami administrowania dzierżawami i własnościami miejskimi. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Wykonano odkrywkę odsłaniającą pozostałości oryginalnych złocień.

Fot.22. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami administrowania dzierżawami i własnościami miejskimi. Fragment pola inskrypcyjnego. Widoczna odkrywka wykonana na złożonej literze odsłaniająca pozostałości oryginalnych złocień wykonanych na poler. Dodatkowo udokumentowano stan zachowania malatury tła.

Fot.23. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami administrowania dzierżawami i własnościami miejskimi. Fragment pola inskrypcyjnego. Udokumentowano stan zachowania.

Fot.24. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami ratusza i sprawami skarbowymi. Widok ogólny.

Fot.25. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami ratusza i sprawami skarbowymi. Widok ogólny. Udokumentowano stan zachowania złocień i malatury.

Fot.26. Brzeg. Sala Rdy. Ozdobny kartusz związany z aktami ratusza i sprawami skarbowymi. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Widoczne szerokie pęknięcia drewna oraz drobne ubytki w obrębie muszli. Naturalne odkrywki odsłaniają pozostałości oryginalnych złocień na poler.

Fot.27. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami ratusza i sprawami skarbowymi. Fragment złożonego obramienia ornamentowego oraz pola inskrypcyjnego. Udokumentowano stan zachowania.

Fot.28. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami ratusza i sprawami skarbowymi. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Naturalne odkrywki odsłaniają pozostałości oryginalnych złocień na poler.

Fot.29. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami ratusza i sprawami skarbowymi. Fragment złożonych liter. Naturalne odkrywki odsłaniają pozostałości oryginalnych złoceń na poler.

Fot.30. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami dotyczącymi przywilejów, zezwoleń handlowych, spraw cechów, rzemieślników, Żydów. Widok ogólny.

Fot.31. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami dotyczącymi przywilejów, zezwoleń handlowych, spraw cechów, rzemieślników, Żydów. Widok ogólny. Udokumentowano stan zachowania.

Fot.32. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami dotyczącymi przywilejów, zezwoleń handlowych, spraw cechów, rzemieślników, Żydów. Widoczne szerokie pęknięcia drewna oraz ubytki snycerki w obrębie muszli.

Fot.33. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami dotyczącymi przywilejów, zezwoleń handlowych, spraw cechów, rzemieślników, Żydów. Widoczny dolny fragment obramienia z czopami służącymi do montażu kartusza na szafie. Udokumentowano stan zachowania.

Fot.34. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami dotyczącymi spraw publicznych i ogólnych. Widok ogólny.

Fot.35. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami dotyczącymi spraw publicznych i ogólnych. Fragment złożonego obramienia ornamentowego oraz tła inskrypcyjnego. Udokumentowano stan zachowania.

Fot.36. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami dotyczącymi spraw publicznych i ogólnych. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Widoczne ubytki snycerki w obrębie muszli.

Fot.37. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany z aktami dotyczącymi spraw publicznych i ogólnych. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Widoczne wtórne nawarstwienia na złożonych ornamentach.

Fot.38. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany ze wstępem do urzędu kwaterunkowego. Jedyne kartusz, którego pole inskrypcyjne różni się od pozostałych. Rzeźbione litery zastąpione malowanymi w kolorze białym.

Fot.39. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany ze wstępem do urzędu kwaterunkowego. Fragment pola inskrypcyjnego. Pod obecną malaturą i białym gruntem widoczny niebieski kolor tła z poprzedniej dekoracji, być może tej widocznej obecnie na pozostałych kartuszach.

Fot.40. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany ze wstępem do urzędu kwaterunkowego. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Widoczne ubytki snycerki w obrębie muszli.

Fot.41. Brzeg. Sala Rady. Ozdobny kartusz związany ze wstępem do urzędu kwaterunkowego. Fragment złożonego obramienia ornamentowego. Udokumentowano zły stan zachowania złoceń oraz ubytki snycerki i uszkodzenia gruntu.

VII UWAGI KOŃCOWE

Zakładając, że podjęty program prac przy rzeźbie orła oraz kartuszach ma na celu przywrócenie pierwotnego, barokowego wystroju Sali Rajców oraz adaptację całości na cele ekspozycyjno-muzealne należy założenia programowe poszerzyć na prace konserwatorskie przy niektórych elementach wystroju Sali. Są to elementy składowe, dopełniające barokowego charakteru całości, a zaginione, pominięte lub wykonane powierzchownie, bez głębszej analizy w czasie dawniej prowadzonych pracach renowacyjnych Sali. Są to np. szpiczaste, złożone kule umieszczone oryginalnie w narożach szaf na akta obok kartuszy, które zaginęły i należy je odtworzyć.

Wzdłuż krawędzi stopnia rozdzielającego pomieszczenie na dwie części biegnie niska, drewniana balustrada pokryta malaturą. Na części widoczna jest malowana marmoryzacja, część natomiast pokryta jest, zapewne wtórnie, jednolitą, brązową warstwą olejnej farby. W tym samym kolorze pomalowano także prosty kominek na ścianie południowej oraz drewniane obramienie drzwi na tej samej ścianie.

Na parapecie balustrady pierwotnie umieszczone były dwa putta i dwie dekoracyjne, ażurowe kraty wykonane techniką snycerską w drewnie, złożone i polichromowane. Putta trzymały w dłoniach klepsydrę oraz wagę, dopełniając program ikonograficzny Sali pełniący funkcje Sali Sądowej. Kraty na szczycie posiadają analogiczne, szpiczaste kule widoczne na barokowych szafach. Wszystkie te elementy obecnie nie istnieją.

W ramach planowanych prac renowacyjnych Sali należy uwzględnić rekonstrukcje brakujących elementów dekoracyjnych na balustradzie, a także badania stratygraficzne samej balustrady i przywrócenie pierwotnej malatury całości.

Następnie w podobnej konwencji malarskiej należy opracować prostokątny kominek oraz drewniane obramienie drzwi na ścianie południowej celem ujednolicenia dekoracji wnętrza.

Dodatkowej korekcie, oraz ponownemu przezłoceniu należy poddać szeroką ramę w formie półokrągłej listwy dookoła centralnego plafonowego obrazu olejnego na płótnie. Obecnie poszczególne odcinki ramy są bardzo widoczne, łączenia między nimi szerokie, śruby mocujące nie zostały zamaskowane a złocenie wykonano złotą farbą. Jest to istotny akcent wystroju Sali wokół głównego obrazu. Należy zatem wykonać nowe złocenie złotem płatkowym na czerwonym pulmencie na poler lub w ostateczności na Instacoll firmy Kólnier, aby uzyskać efekt wypolerowanego złota.

Maj 2017

mgr Cezary Wandrychowski